

T.C.
ÇALI MA VE SOSYAL GÜVENL K BAKANLI I
TÜRK YE KURUMU GENEL MÜDÜRLÜ Ü

**TÜRK YE'YE DO RUDAN GELEN YABANCI
SERMAYE YATIRIMLARININ ST HDAM
ÜZER NDEK ETK LER**
(Uzmanlık Tezi)

Kızbes KILIÇ GÖRMEZÖZ
stihdam Ve Meslek Uzman Yardımcısı

Ankara 2007

T.C.
ÇALI MA VE SOSYAL GÜVENL K BAKANLI I
TÜRK YE KURUMU GENEL MÜDÜRLÜ Ü

**TÜRK YE'YE DO RUDAN GELEN YABANCI
SERMAYE YATIRIMLARININ ST HDAM
ÜZER NDEK ETK LER**
(Uzmanlık Tezi)

Kızbes KILIÇ GÖRMEZÖZ
stihdam Ve Meslek Uzman Yardımcısı

Tez Danı manı
Ay en KARAKULAK
Daire Ba kanı V.

Ankara 2007

KABUL SAYFASI

TÜRK YE KURUMU GENEL MÜDÜRLÜ ÜNE

stihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı Kızbes KILIÇ GÖRMEZÖZ'e ait, "Türkiye'ye Do rudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının stihdam Üzerindeki Etkileri" adlı bu Tez, Yeterlik Sınav Kurulu tarafından UZMANLIK TEZ olarak kabul edilmi tir.

	Unvanı	Adı ve Soyadı	mzası
Ba kan :			
Üye :			
Üye :			
Üye :			
Üye :			

Tez savunma tarihi :/...../20....

TEZDEN YARARLANMA

Türkiye Kurumu Genel Müdürlü ü stihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı Kızbes KILIÇ GÖRMEZÖZ tarafından hazırlanan bu Uzmanlık Tezinden yararlanma ko ulları a a ıdaki ekildedir:

1. Bu Tez fotokopi ile ço altılabilir.
2. Bu Tez, pdf formatında internet ortamında yayınlanabilir.
3. Bu Tezden yararlanılırken kaynak gösterilmesi zorunludur.

Kızbes KILIÇ GÖRMEZÖZ
stihdam ve Meslek Uzman Y.

...../...../20.....

ÖNSÖZ

“Türkiye’ye Do rudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri” konulu çalı mada; do rudan yabancı sermaye yatırımı/do rudan yabancı yatırım kavramı geleneksel ve modern dı ticaret teorileri çerçevesinde ele alındıktan sonra, bu yatırımların istihdam, ücretler, i gücü ve yeni yatırımlar üzerindeki etkileri, incelenmi tir. Dünyada ve Türkiye’de do rudan yabancı yatırımların tarihi süreç içindeki geli imi ile sektörel ve ülkelere göre da ılımına yer verilerek, çalı maya son verilmi tir.

Çalı manın, Kurumumuz hizmetleri açısından faydalı olması ve bundan sonra yapılacak çalı malara kaynak te kil etmesi temennisiyle; üç yıllık yeti me dönemimizde ve Tez hazırlık sürecinde desteklerini gördü ümüz yöneticilerimize, Tez Danı manım Sayın Ay en KARAKULAK’a, çalı ma arkadaş larıma, aileme ve özellikle bu yo un çalı ma döneminde bana verdi i destek için de erli e ime te ekkürlerimi sunuyorum.

Kızbes KILIÇ GÖRMEZÖZ

Ç NDEK LER

ÖNSÖZ.....	
Ç NDEK LER.....	
TABLolar L STES	V
GRAF KLER L STES	V
KISALTMALAR	V
G R	1

B R NC BÖLÜM

DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1 DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAYAN TEOR LER.....	5
1.1.1 Ürün Devreleri Teorisi	7
1.1.2 Lideri zle Teorisi/ Oligopolistik Tepki.....	8
1.1.3 OLI Teorisi	9
1.1.4 Çokuluslu irketler.....	11
1.1.5 Yatay Entegrasyon Yatırımları (YEY)	12
1.1.6 Dikey Entegrasyon Yatırımları (DEY)	13
1.2 DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARIYLA LG L KAVRAMLAR	14
1.2.1 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımların Tanımı	14
1.2.2 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri	17
1.2.2.1 Yeni Yatırımlar	17
1.2.2.2 irket Evlilikleri	18
1.2.2.3 Özelle tirmeler	20
1.2.2.4 Serbest Bölgeler	21
1.2.3 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımların Belirleyicileri	22
1.2.4 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk	24
1.2.4.1 Uluslararası Organizasyonlar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk	25
1.2.4.2 Sivil Toplum Kurulu ları ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk.....	26

K NC BÖLÜM

DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ST HDAM L K S

2.1 DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ETK LER	28
2.1.1 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırımlar Üzerindeki Etkileri..	29
2.1.2 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının stihdam Üzerindeki Etkileri	30
2.1.3 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının gücü Üzerindeki Etkileri.....	32
2.1.4 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ücretler Üzerindeki Etkileri	33

2.2 DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM TÜRLERİNİN STİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	33
2.2.1 Yeni Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	34
2.2.2 ÖZELLEŞTİRME Faaliyetlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	35
2.2.3 İstihdam Etkilerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri	36
2.2.4 Serbest Bölgelerin İstihdam Üzerindeki Etkileri	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1 DÜNYADA DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	39
3.2 DÜNYADA DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI.....	43
3.3 DÜNYADA DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI.....	44
3.4 TÜRK YE'İNDE DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	44
3.4.1 Osmanlı Dönemi.....	44
3.4.2 Cumhuriyet Dönemi	46
3.4.2.1 1923-1949 Yılları	46
3.4.2.2 1954-1979 Yılları	48
3.4.2.3 1980-2003 Yılları	53
3.5 TÜRK YE'İNDE DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI.....	57
3.6 TÜRK YE'İNDE DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI.....	58
SONUÇ	62
KAYNAKÇA.....	65
ÖZGEÇMİŞ	67

TABLolar L STES

Tablo-1: OLI Teorisi (Mülkiyet Avantajı Verisiyle).....	10
Tablo-2: Birle meler ve Satın Almalar	19
Tablo-3: Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri.....	24
Tablo-4: Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımının Potansiyel Etkileri	31
Tablo-5: Serbest Bölgelerde stihdam Edilen Personel Sayıları.....	38
Tablo-6: 1913 Yılında ngiliz Yatırımlarının Bölgesel ve Sektörel Da ılımı (Milyon) .	40
Tablo-7: 1913-1938 Yıllarında Uluslararası Yatırımların Da ılımı (Milyon)	41
Tablo-8: 1913-1938 Yıllarında Uluslararası Yatırımların Da ılımı (Milyon)	41
Tablo-9: Geli mi Ülkelerden Az Geli mi Ülkelere Yapılan Toplam Sermaye Transferlerinin 1965-75 (Milyar Dolar).....	42
Tablo-10: Osmanlı mparatorlu unda Yabancı Sermaye Yatırımları (Bin Osmanlı Lirası).....	45
Tablo-11: 1923 yılında Yabancı Sermaye	47
Tablo-12: Transfer Hakkı Olan Yabancı irketlerin Sermaye Stokunun Sektörel Da ılımı (1.000 T.L) 1973	51
Tablo-13: Transfer Hakkı Olmayan Yabancı irketlerin Sermaye Stokunun Sektörel Da ılımı (1.000 T.L.) 1973	51
Tablo-14: zin Verilen Yabancı Sermaye (000.000 \$).....	52
Tablo-15: 1980-2003 Yıllara Göre Sermaye Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)	56
Tablo-16: Uluslararası Do rudan Yatırım Giri lerinin Ülkelere Göre Da ılımı 2005- 2006 (Milyon Dolar).....	57
Tablo-17: Yabancı Sermayenin Sektörel Da ılımı (000.000 \$).....	59
Tablo-18: Uluslararası Do rudan Yabancı Yatırım Giri lerinin Sektörlere Göre Da ılımı	60
Tablo-19: Uluslararası Sermayeli irketler Sayılarının Sektörlere Göre Da ılımı (irket Sayıları).....	61

GRAF KLER L STES

Grafik-1: Özelle tirme ve Do rudan Yabancı Sermaye Rakamları (Dolar)	21
Grafik-2: Sektörlere Göre Yabancı Yatırımlar (2006).....	60

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AB	: Avrupa Birli i
ABD	: Amerika Birle ik Devletleri
ASEAN	: Gneydo u Asya Uluslar Birli i
B&S	: Birle me ve Satın Alma
U / MNC	: Çok Uluslu irket
DPT	: Devlet Planlama Te kilatı
DYY	: Do rudan Yabancı Yatırım
ILO	: Uluslararası alı ma rgt
IMF	: Uluslararası Para Fonu
SO	: stanbul Sanayi Odası
MB	: Merkez Bankası
MNE	: Çok Uluslu Giri im (Multinational Enterprises)
NAFTA	:Kuzey Amerika lkeleri Serbest Ticaret Anla ması
OECD	: Ekonomik birli i ve Kalkınma rgt
s./p.	: sayfa
S.	: Sayı
TNC	: Ulus tesi irket (Transnational Corporations)
UNCTAD	: Birle mi Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNEP	: Birle mi Milletler evre Programı
vb.	: ve benzeri
YASED	: Yabancı Sermaye Derne i
YSGM	: Yabancı Sermaye Genel Müdürlü 

G R

“Türkiye’ye Do rudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri” konulu bu tezde Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden 2006 yılına kadar olan tarihi süreçte do rudan yabancı yatırımların gelişimi ve özellikle istihdam üzerine etkileri, Dünyadaki ekonomik gelişmelerle birlikte ele alınarak araştırılmıştır.

Bu tez; basılı ve elektronik ortamda yayımlanmış kitap ve makaleler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda derlenen teorik bilgiler ile Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı’nın, T.C. Bakanlık Hazine Müsteşarlığı’nın yayınladığı “Yabancı Yatırım Raporlarındaki İstatistikler” temel alınarak hazırlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, do rudan yabancı yatırımları geleneksel ve modern çerçevede ele alan teorilere yer verilmiştir. Geleneksel teorilerle başlayan bu incelemeye eksik rekabet piyasalarını varsayan teorilerle devam edilmiştir. Gerek dış ticareti gerekse do rudan yabancı yatırımları anlamaya yönelik birçok teori bulunmasına karşın; çalışmada yer verilen varsayım/paradigmalardan yatırım ve istihdam ilişkisi olanlara odaklanılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde do rudan yabancı yatırım ve istihdam arasında ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ikincil kaynakların kullanılarak; çeşitli ülkelerin do rudan yabancı yatırım ve ticaret verilerinden elde edilen ampirik çalışmalar aracılığıyla istihdam, iş gücü ve ücretler üzerindeki etkilerini anlamlandırma amaçlı tıyana bir inceleme yolu izlenmiştir. Ayrıca do rudan yabancı yatırımların oluşumunu hazırlayan koşullar ve faktörler, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin kendine has özellikleri, do rudan yabancı yatırımların yapıldığı ülkenin kalkınmasına, milli gelirine, istihdam düzeyine, vergi gelirlerine etkileri üzerine literatürde çok sayıda teori üretilmiş olmasına rağmen; ülkemizde do rudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen ampirik çalışma sayısının az olması değerlendirilmelerinin geniş yapılmasını engelleyen bir faktör olmuştur.

Çalı manın üçüncü ve son bölümünde, Türkiye’de bir taraftan konunun tarihi gelişimini, di er yandan yabancı sermaye yatırımlarının mevzuat, sektör ve ülke açısından yapısı incelenmeye tabi tutulmu tur. Tarihi açıdan yapılan incelemelerde, Osmanlı dönemindeki yabancı sermayeyi ele alan kaynaklarla Cumhuriyetin ilk dönemlerinden 1980’e kadar olan dönemde meydana gelen yabancı yatırım faaliyetlerini tarihsel bir bakı açısıyla yorumlayan ve inceleyen çalı malara yer verilmi tir.

B R NC BÖLÜM

DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye’de do rudan yabancı yatırım ve yabancı sermaye kavramları genellikle birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Yabancı sermaye denilince de akla ilk olarak sıcak para gelmektedir. Sıcak para, genel kabul görmü bir tanım olmamakla beraber beklenen getiri oranları ve risklerdeki de i imlere hızlı tepki veren sermaye akımları olarak ifade edilebilir. Portföy yatırımları, kısa vadeli sermaye akımları ve net hata ve noksan kalemleri de sıcak para tanımına dahil edilmektedir.¹ Bu çalı mada sıcak para üretim, istihdam ve yeni teknoloji transferiyle ili kilendirilemedi inden, menkul kıymetlerin dı ındaki alanlara yapılan yatırımlar olan “do rudan yabancı yatırım/do rudan yabancı sermaye yatırımı” ele alınarak istihdam ili kisi kurulmaya çalı ılacaktır.

Sermaye hareketleri, 1950’den önceki yıllarda portföy yatırımları ekinde de erlendirilirken, II. Dünya sava ından sonra Çok Uluslu irketlerin (ÇU) tercih etti i yatırım tipi olan, do rudan yabancı yatırımlar (DYY) olarak adlandırılmaya ba lanmıştır. Günümüzde portföy yatırımı ya da dolaylı yabancı sermaye akımı, bir yabancı firmanın veya yurt dı ında yerle ik bir ki inin bir ülkenin borsasında i lem gören irket hisse senetlerini, yatırım fonlarını, irket tahvillerini ve devlet garantili bono/tahvillerini satın alması ekinde ortaya çıkan mali bir i lem olarak tanımlanmaktadır. Portföy yatırımları hükümet tahvilleri, özel kurulu ların bono ve tahvilleri ile hisse senetlerinin uluslararası sermaye piyasalarından satın alınması biçimde gerçekleşmektedir. Çok uluslu irketlerin yaptı ı do rudan yabancı yatırım ya da dolaysız sermaye yatırımı ise, bir firmanın yabancı bir ülkede; yeni bir tesis kurması, var olan bir tesisi satın alması ya da onunla birle mesi (B&S) veya firma ile ortaklık kurarak yaptı ı bir sermaye transferidir. Rıdvan Karluk’a göre; bu sermaye transferi te ebbüs, teknoloji, risk ve organizasyon aktarımıyla makine, teçhizat, i letme bilgisi ve know-how teknolojisini beraberinde getirmektedir. Di er taraftan DYY daha çok A ülkesinden B ülkesine sermaye transferi de il, A ülkesinin X sanayi dalından, B ülkesinin X sanayi dalına bir sermaye gidi idir.

¹ T.C..Merkez Bankası, “Para Politikası Raporu 2005-I”, www.tcmb.gov.tr, (23.06.2007).

Do rudan yabancı yatırımlar ile portföy yatırımları arasında bazı önemli farklar vardır. İlk fark; yatırımın yönetimi ve denetimi konusunda ortaya çıkmaktadır. Dolaysız yatırımlarda yatırımın denetimi veya yönetimle ilgili karar alma yetkisi do rudan do ruya yabancıların elinde bulunmaktadır. Portföy yatırımlarında yerle ik irket üzerinde yönetimde do rudan etkinlik söz konusu de ildir. Bu tip yatırımda yabancı firmalar, hissesini satın aldı 1 irketi kontrol etmeyi amaçlamamın dı nda parasal getiri pe inde ko maktadırlar. Aslında burada, yabancidan yerliye aktarılan ey sadece mali fondur. ² İkinci fark; dolaylı sermaye yatırımları, piyasa i lemleri aracılı ıyla ve birbirinden ba ımsız iki ekonomik araç tarafından yapılan sermaye transferleridir. Dolaysız sermaye yatırımlarında ise piyasa i lemlerine ihtiyaç duyulmamaktadır. Üçüncü fark; portföy yatırımları do ası gere i kısa dönemliyenken DYY genellikle uzun dönemli yapılan yatırımlar eklindedir. Di er farkları sıralamamız gerekirse; do rudan yatırımlarda yabancı sermayedar, sermayesinden ba ka i letmecilik bilgisi ve teknolojisini ço u zaman beraberinde getirir. Portföy yatırımlarında yabancı yatırımcı, sermayeden ba ka bir katkıda sa lamamaktadır. Bu yatırımlarda ana para ve kazancın geri ödenmesi konusunda gelir, amortismanların geri ödeme ko ulları önceden belirliyen; dolaysız yatırımlarda genellikle belirli bir amortisman yoktur. Di er taraftan dolaysız sermaye yatırımlarının büyük bir kısmı ulus ötesi irketler tarafından yapılırken, dolaylı sermaye yatırımlarını tasarruf sahibi gerçek ki iler de yapabilmektedir.³

1990'lı yıllardan sonra yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili yakla ımlarda de i iklikler olmu tur. Kısa süreli sermaye akı ları ülke ekonomileri için “kötü/kötü kolestrol” olarak de erlendirilirken, do rudan yabancı yatırımlar “iyi/iyi kolestrol” olarak ele alınmaktaydı. Bu de erlendirmeler, portföy yatırımlarının kısa vadeli borçlar gibi etkiler yaratabilmesinden ve de herhangi bir kriz anında ülkeyi terk edebilmesinden kaynaklanmaktadır. 1997-1998 yıllarında Asya ülkelerinde ba gösteren ve küresel bir krize dönü en durumda bile oldukça kararlı davranan portföy yatırımları daha esnek bir yapıya sahip oldu unu göstermi tir. Bu da ülkelerin büyük sermaye akı larını do rudan yatırım olarak gelmesinden yana tavır takınmasına neden olmaktadır. Çünkü bu ekilde

² Yavan, Nuri; “Türkiye’de Do rudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçim”, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/yayindetay.php?yid=2387> (22.03.2007).

³ Ate , Mehmet; “Do rudan Yabancı Yatırımların stihdam Üzerine Olası Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi 2006, <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>, (22.03.2007).

gelen yabancı sermaye gitti i ülkede yatırım yapmakta ve mali bir kriz gerçeikle ti inde di er sermaye gibi ülkeyi terk etmemektedir.⁴

1.1 DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAYAN TEOR LER

Do rudan yabancı yatırım teorileri, amaç ve yakla ım bakımından çok farklı sınıflamalara ayrılmakta ve çok de i ik teoriler aracılı ıyla açıklanmaya çalı ılmaktadır. DYY ile ilgili teorileri anlayabilmek için, ilk olarak geleneksel uluslararası ticaret teorisine bakılmalıdır. Geleneksel ya da klasik olarak da adlandırılan dı ticaret teorisi, Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi", Ricardo'nun "Kar ılı tırmalı Üstünlük Teorisi" ve faktör donatımı teorisinin bir yorumu olan "Heckscher-Ohlin" modeline dayanmaktadır.

Adam Smith ya adı ı dönemde serbest ticaretin en önemli savunucularından biri olmu tur. Geli tirmi oldu u teoriye göre, bir ülke bir malı di erine göre mutlak olarak daha ucuza üretiyorsa, o malın üretiminde uzmanla malı, buna kar ılık mutlak üstünlü e sahip olmadığı malların üretim ve ihracatını üstünlü e sahip olan ülkelere bırakmalıdır. Smith'in uluslararası ticaretin sadece küçük bir kısmını açıklayan ve bazı eksikleri içeren bu görü leri, David Ricardo tarafından geli tirilmi ve daha tutarlı bir hale getirilmi tir. Ricardo'ya göre; her ülke göreceli olarak hangi malları daha ucuza üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanla malıdır. Kar ılı tırmalı üstünlükler yurtiçi fiyat farklılı ının nedenlerini tatmin edici bir biçimde açıklayamamaktadır. Bu çözümsüzlü ü gidermek üzere ortaya atılan faktör donatımı teorisi, Eli Heckscher'in 1919 yılında yayımlanan bir makalesine dayanmaktadır. Bertil Ohlin, faktör donatımı teorisini yeniden ele alarak yakla ıma önemli katkılarda bulunmu tur. Heckscher-Ohlin (HO) olarak da bilinen teoriye göre; her ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahip bulunuyorsa, üretimi bu faktörü yo un biçimde gerektiren mallarda kar ılı tırmalı üstünlük elde etmektedir. Mutlak Üstünlük Teorisinin eksikliklerini ortadan kaldırmaya ve Kar ılı tırmalı Üstünlükler Teorisinin açıklamasını yapmaya çalı an teori, dı ticaretin farklı faktör yo unluklarına sahip de i ik ülkeler arasında yapıldı ını söyler. Örne in, geli me yolunda olanlar fazla eme e, sanayile mi ve geli mi olanlar daha fazla sermayeye sahiptirler. Bu durumda, bir ülkede hangi üretim faktörü di erine göre

⁴ Loungani P.& Razin A.; "How Beneficial Is Foreign Direct Investment for Developing Countries", www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/loungani, (04.05.2007).

daha bol ise, o ülke o faktörün yoğun olarak kullanıldığı malın üretiminde ihtisaslaşacak ve o malı ihraç edecektir. Bu modelin eksik olan yanı, bütün ülkelerin aynı üretim teknolojilerine kolayca ulaşabildiği ve bunları kullanmalarında bir engel olmadığını varsayımına dayanmasından kaynaklanmaktadır.

Faktör Donatımı Teorisi ilk kez 1947 yılında Wassily Leontief tarafından ABD'nin dış dünya ile olan ticareti üzerinde test edilmiştir. Leontief geliştirdiği “girdi-çıkı” tablosunu kullanarak malları emek-sermaye bileşimlerine ayırmayı başarmıştır. Varılan sonuçlara göre; Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) teoriden beklenenin tersine, emek-yoğun mallar ihraç edip sermaye-yoğun mallar ithal etmektedir. ABD'nin ihracatı emek-yoğun mallardan oluştuğuna göre, bu ülkenin kendisinde görece olarak bol bulunan faktörle ürettiği mallarda uzmanlaşarak bu malları ihraç ederken, kıt faktörle ürettiği mallarda ihracata gitmektedir. Bu sonuca "Leontief Paradoksu" adı verilmektedir. Leontief yalnız sermaye ve emek faktörlerini hesaba katmış olduğu kaynakları göz ardı etmiştir. Diğer bir test de 1951 yılına Tatemoto ve Ichimura tarafından Japonya üzerinde yapılmış, emek zengin bir ülke durumunda olan Japonya'nın sermaye yoğun mallar ihraç edip emek yoğun mallar ithal ettiği sonucuna varılmıştır. Bu teorinin, 1953-1954 yıllarında Hindistan, 1967 yılında Türkiye ve diğer iki yıllarda birçok ülkede test edildiği ve farklı sonuçlara varıldığı görülmüştür.⁵

Faktör donanım teorisi ülkeler arasında farklı faktör donatımı olduğu, malların homojen kabul edildiği ve üretimde ölçeğe göre sabit verim koşullarının geçerli olduğu bir varsayımdan hareket eder. Bu nedenlerden dolayı gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arası ticaret olan “endüstriler arası ticareti” açıklamakta başarısızdır. Aynı faktör donatımına sahip gelişmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği dış ticaret olan “endüstri içi ticarete” farklılaşma yoluyla mal alım satımı ve ölçek ekonomilerinden yararlanma düşüncesi bulunmakta ve HO teorisi bu ülkelerin yaptıkları ticaret açıklamakta yetersiz kalmaktadır.⁶

1960 yılından sonra, uluslararası dış ticarete “modern teoriler” olarak adlandırılan görüş ve varsayımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Geleneksel teoriler DYY'nin sermaye etkisine odaklanmakta değil en yönetim anlayışı ve teknikler ile gelişen teknoloji gibi faktörleri hesaba katmamaktaydı. Yeni teoriler ise dış ticaret

⁵ Seyidoğlu, Halil; **Uluslararası İktisat**, Kurti Matbaası, 13.Baskı, İstanbul 1999, s. 63-81.

⁶ Dunning, John; **Explaining International Production**, Unwin Hyman, London 1988, s. 41.

varsayımları ve do rudan yabancı yatırım kuramlarını birle tirmenin piyasa yapılarının bir ihtiyacı oldu unu görmekteydi. Nitelikli i gücü, lideri izle, teknoloji aç ı, ürün devreleri, tercihlerde benzerlik, monopolcü rekabet, OLI ve getiri oranlarındaki farklılık teorileri bu yeni modellerden bazılarıdır.

1.1.1 Ürün Devreleri Teorisi

Reymond Vernon tarafından geli tirilen bu kuram, yatırım ve ticaret kalıplarındaki de i iklikleri ve yeni bir ürünün bulunun dan-olgunlaş masına kadar geçen ürün safhalarını açıklamaktadır. Vernon'a göre; malların üretimi sırasında kullanılan girdilerin ülkeler arasındaki kar ıla tırmalı üstünlükleri birbirlerinden farklı oldu undan bazı ülkeler var olan malların üretiminde bazıları da yeni mal üretiminde uzmanlaş malıdır. Yeni bir malların ortaya çıkması ve teknolojik yenilikler genellikle ileri sanayile mi Amerika Birle ik Devletleri (ABD) gibi geli mi ülkelerde olmaktadır. Bu durum yüksek derecede e itimli i gücünün ve ara tırma geli tirmeye (AR-GE) yapılan yüksek yatırımın bir sonucudur. Yeni bir mal durumundan ürünün hayat devreleri boyunca hareket ederek eski bir mal durumuna geçen ürün co rafi yer de i tirmektedir.⁷

Ürün safhalarının; ürün geli tirme, ürün olgunlaş tırma ve ürünün standartlaş ması ekinde üç ana evreye sahip olan bir ya am çevrimi vardır. Ürünün geli tirilmesi evresinde, henüz bir standartla ma olmamı tır. Firma yapıyor oldu u yeni malı bazı i lemlere tabi tutmakta ve üretime ili kin aksaklıkları gidermeye çalı maktadır. Henüz ülke d ına satılmaya hazır olmayan ürün iç piyasa yönelik üretilmektedir. Üretim sürecinde tam hesaplanamayan olgular, standartla ma eksikli i gibi ürünü ku atan belirsizlikler, ülke içindeki kullanıcıların geri bildirim sonucunda çözümlenmeye çalı ılmaktadır. Üreticiler arasında ileti im, kullanıcılar ve mü teriler bu evrede oldukça önemlidir ve üretimin tüketicilere yakın yerlerde gerçekleş tirilmesi bu evre için kaçınılmaz bir karardır. Ürünün olgunlaş ması evresinde, ürün talebine artı lar oldu u için, standartlaş tırmanın daha ileri bir derecesine do ru ürün evreleri boyunca hareket ba lamaktadır. Ürünün artık iç tüketimi ve iç üretimi artmaya ve d ı ardan da ürüne talep gelmeye ba lamı tır. Ürün artık co rafi yer de i tirmeye hazırdır. Ürünün standartlaş ması evresinde ise, firma di er ülkelerde yatırım yapma ve

⁷ Seyido lu; a.g.e., s.84.

ülke dı ında üretim tesisi kurma kararı verme a amasına gelmi ve ölçek ekonomileri, vergiler, i gücü maliyetleri gibi konularda daha avantajlı olaca ı yabancı ülkelere gitmenin ekonomik açıdan daha akılcı bir davranı oldu unu görmü tür. Di er taraftan lisans vermek de üretici firma için karlı olmaktadır. Üretim ve i gücü maliyetleri dü ük olan yenilikçi ülke, ürünün piyasa payında söz sahibi olurken üretici firma az da olsa üretime devam etmektedir. Bu evre ürünün serbestle mesi ve üretici firmanın piyasa dı na itilmesiyle sona ermektedir.

Teori, dı piyasalara açılan çok uluslu irketlerin stratejilerini ve geli mi ülkelerin az geli mi ülkelerdeki do rudan dı yatırımlarını açıklamak konusunda yararlı bulunmakla beraber; teknoloji yo un mallara odaklanması bakımından sınırlı bir kapsamda kaldı ı yönünde ele tirilmi tir. Bu ele tirilere⁸ Vernon'un kendisi de katılmı modelin geli mi ülkeler arasındaki do rudan yatırımları açıklamakta yetersiz kaldı ını ve geli tirilmeye ihtiyacı oldu unu; ancak geli mi ve geli mekte olan ülkeler arasındaki do rudan yatırımlarda etkili oldu unu belirtmi tir.

1.1.2 Lideri zle Teorisi/ Oligopolistik Tepki

Yabancı sermaye yatırımlarını oligopolistik endüstriyel yapı içerisinde açıklayan lideri izle ya da oligopolistik tepki; Fredrick Knickerbocker'ın, ABD'li ÇU 'ların davranı biçimleri üzerine yaptı ı analizlerin sonucuna dayanarak geli tirilmi bir teoridir. 20. yüzyılda ABD'deki büyük giri imlerin aktiviteleri incelendi inde, ülkedeki firmaların uluslararası birer yapılanma içinde oldukları daha da uluslararası olmak için oligopolistik tepki geli tirdikleri ve do rudan yabancı yatırımlara yöneldikleri görülmektedir. Bu firmalar de i ik alanlarda faaliyet göstermekte ve yatırımlarını ülke dı ında yaparak bu çe itlili i yurtdı na ta ımaktadırlar. Oligopoli, az satıcının oldu u, az ürünün satıldı ı ve firmaların rekabetçi bir politika benimsedi i, pazar özgürlü ünün bulundu u durumlarda ortaya çıkan ve eksik rekabet piyasalarına özgü bir yapılanmadır.

Oligopolistik piyasada birbirine etki edebilecek kadar az sayıda firmanın bulunması firmalar arası kar ılıklı ba ımlılık yaratmakta ve piyasadaki herhangi bir firmanın üretim, fiyat, satı ve yatırım konularındaki kararları di er firmaları yakından

⁸ Vernon, Raymond; **The product cycle hypothesis in a new international environment**, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 1979, s. 265-267.

ilgilendirmektedir. Buna göre; oligopolistik endüstrilerde rakip firmalardan birinin yatırım yapması halinde, aynı endüstride faaliyet gösteren diğer şirketlerde öncü/lider şirketi izleyerek yatırım faaliyetine yönelmekte ve rakip firmaların gösterdiği tepki hemen lider firmayı izlemek şeklinde olmaktadır. Yabancı bir ülkeye yatırım yapan lider firmanın yatırımları; “saldırı yatırımları” lideri izleyen rakiplerin yaptıkları yatırımları ise “savunma yatırımları” olarak adlandırılmaktadır. Firmalar dış yatırım kararı verme sürecinde rakiplerinin davranış kalıplarını izlerken kendi rekabetçi konumlarını zayıflatmayacak yönde davranma eğilimi içine girmektedirler. Çok uluslu firmalar yerli firmalar karşısında yerel piyasada dezavantaja sahiptirler ve bir ülkenin iç piyasasında yerli firmalara rakip varolabilmeleri için tekelleşme avantajlarının olması gerekmektedir.⁹ Bu teorisin eleştirildiği nokta, firmaların neden A ülkesine yerine B ülkesine yatırım yapmayı tercih ettikleri sorusuna kendi içinde cevap bulamamasıdır.

1.1.3 OLI Teorisi

Doğrudan yabancı yatırımın üç farklı teorisinin bir harmanı olan ve “ekletik paradigma” olarak da bilinen yada OLI teorisi, John Dunning tarafından geliştirildi. OLI; Ownership, Location, Internalization kelimelerinin baş harflerinden (O+ L + I) oluşmakta ve her bir parçası farklı sorulara odaklanmaktadır. Teoriye göre; çok uluslu şirketler doğrudan yatırım yapma kararı verirken sahip oldukları avantajlara göre hareket etmekte ve yatırım kararları için üç temel avantajın bir arada olması gerekmektedir. Bu avantajlar; (O= Ownership advantages) mülkiyet avantajı, (L= Location advantages) konumsal avantaj ve (Internalization advantages) içselleştirme avantajıdır. Yerli ve yabancı firmaların piyasalarda rekabet üstünlüğü elde edebilmeleri bu avantajlara sahip olmalarıyla yakından ilişkilidir.

Mülkiyet Avantajı, neden çok uluslu şirketler yabancı piyasalarda yatırım yapmak ister sorusunun cevabını arar. ÇU’lar ticari isim, ölçek ekonomilerinin faydaları, teknoloji üstünlüğü gibi bazı özel avantajlara sahiptir. Bu avantajlar kendisine bir yabancı bir ülkeye gittiğinde orda çalışmanın maliyeti dengelemesine daha yüksek gelir elde etmesine ya da daha düşük işletme giderleri yapmasına yol açmaktadır. Konumsal Avantaj, yatırım yerinin seçimi politik, sosyal ve ekonomik faktörleri içine alan karmaşık bir hesap gerektirmektedir. Firmalar bu kararı verirken

⁹ Knickerbocker, Fredrick; **Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise**, Harvard University, Boston 1973, s. 1-37.

yabancı ülkelerdeki kiralama, para kazanma, i gücü gibi motifleri de erlendirirler. Amaç maliyet ve verimlilik farklarından yararlanabilmek için maliyetlerin daha düşük, verimliliğin daha yüksek olduğu yerlerde yatırım yapabilmektir. Teoride konumsal avantaj olarak adlandırılan bu durum aslında doğru yerde yatırım yapma isteği olarak da yorumlanabilir. İçselleştirme Avantajı, yabancı bir ülkeye nasıl gidilir sorusuna odaklanmaktadır. Uluslararası firmaların yabancı bir piyasa girerken çeşitli seçenekleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de kendi işletmesine bağlı üyeler ya da temsilciler olmalarıdır. Burada, yabancı ülkeye yerleşme ve yatırım yapma gibi bir yol tercih edilmemektedir.¹⁰ Burada açıklanmaya çalışılan avantajların tablolarla tanımlanmış ekli A'da verilmiştir.

Tablo-1: OLI Teorisi (Mülkiyet Avantajı Verisiyle)

	Konumsal Avantaj (-) L (-)	Konumsal Avantaj (+) L (+)
I – içselleştirme Avantajı (-)	(1) ihracat	(3) Lisans anlaşması
I – içselleştirme Avantajı (+)	(2) Dağıtım şirketi	(4) Doğrudan yabancı yatırım

Kaynak: Göver, Z. Tutarlı; **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri**, Hazine Müsteferlığı Matbaası, Ankara 2003

Tablo-1'e göre; sadece mülkiyet avantajının söz konusu olduğu birinci durumda, çok uluslu şirketler ihracat yapmayı tercih etmektedirler. Mülkiyet avantajıyla birlikte içselleştirme avantajının bulunduğu; ancak konumsal avantajın olmadığı ikinci durumda bu şirketler pazarlama ve satış için dağıtım kanallarını kullanmayı tercih etmektedir. Mülkiyet avantajı ile birlikte konumsal avantajın bulunduğu üçüncü durumda ise çok uluslu şirketler ev sahibi ülkedeki firmayla lisans anlaşması yapma yolunu daha uygun bulmaktadır. Dördüncü durumda da bu üç avantajın her birini kendi bünyesinde toplamayı başaran ÇU doğrudan yabancı yatırım yapmayı diğer uluslararası ticaret yollarına göre daha karlı görmektedir.

Eklektik paradigma çok uluslu şirketlerin doğrudan yatırım faaliyetlerini açıklamakta en çok kullanılan teori olmakla birlikte, bir çok eleştirilmekten kurtulamamıştır. Paradigmanın tanımladığı OLI avantajlarının sayısının fazlalığı yüzünden tahmin edilmesinin oldukça zorlanması, değişkenlerinin birbirinden bağımsız olması, statik bir yaklaşım olarak görülmesi, farklı para birimlerinin gücünden kaynaklanan piyasa aksaklıklarını içermemesi ve eklektik paradigmanın diğer teoriler

¹⁰ Dunning, John; **The eclectic (OLI) paradigm of international production: past, present, future**, 2001, International Journal of the Economics of Business, 8, s. 173-190.

gibi DYY konusuna tümüyle mikro ekonomik perspektiften yaklaşıması olarak sıralanabilir.¹¹

1.1.4 Çokuluslu İirketler

Küresellemenin zeminini hazırlayan daha sonraki yıllarda küreselleme sürecini hızlandırıp ve onun itici gücünü oluşturan çok uluslu İirketler, İlkelerin dışı açılmalarında önemli bir rol oynamaktadır. 1980'li yıllardan sonra ÇU'ların doğrudan yatırım yapan İirketler olmasının yanı sıra uluslararası finans ve teknoloji üreten İirketler haline gelmeleri üretim, yatırım, ticaret ve istihdam faaliyetlerinde etkinliklerinin artmasına neden olmuştur.

Üzerinde birçok tartışmanın yapıldığı bu kavramı literatürde karıştıran tek bir terim bulunmamaktadır. Öncelikle çokuluslu İirket (ÇU /MNC) ile karıştıran, uluslararası İirket, uluslararası İirket (TNC) ve uluslararası İirket sonra çokuluslu İirket tanımları verilerek kavram karışıklığı önlenmeye çalışılacaktır. Buna göre; uluslararası İirket; bir İlkede kuvvetli şekilde yerleştikten sonra merkezi bir yönetimden yararlanarak diğer İlkelere girmeye ve oralarda yerleşmeye çalışan firmadır. Çokuluslu İirket; bir İlkeden yönetilmeye başlanan ve yabancı İlkelerdeki faaliyetin sanki asıl İlkede cereyan ettiği gibi kabul edildiği firmalardır. Bu İirketler, genel merkezleri belli bir İlkede olduğu halde bir veya birden fazla İlkede kendisi tarafından koordine edilen üheleri, yavru İirketleri aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir İletme politikasına uygun olarak etkinliklerini yürütmektedirler. Uluslararası İirket; çok uluslu bir İirket gibi kabul edilen ve yönetimi çeşitli uluslardan gelen kişilerden oluşan kurulu tarafından geliştirilen firmadır. Uluslararası İirket; halen mevcut olmayan ve hiçbir İlkeye mensup olmayan, uluslararası bir anlaşma ile kurulan, uluslararası bir kurulu nezdinde tescil edilmiş ve bu kurulu tarafından denetlenen, bu kurulu tarafından vergi ödeyen ve böylece milletini hukuken kaybeden İirkettir.¹²

Türkçe literatürde yapılan taramalarda en sık kullanılan terimin çokuluslu İirket olduğu görülmüştür. Literatürdeki diğer tanımlardan biri olması ve bu çalışmada boyunca bazı verilerin temin edildiği ana kaynakların içinde yer alması nedenleriyle Dünya

¹¹ <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/yayindetay.php?yid=2387>.

¹² Kutal, Gülten & Büyüksulu, Ali Rıza, **Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu İirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi Teori ve Uygulama**, Der Yayınları, 1996, İstanbul, s. 29-35.

Yatırım Raporunda ulus ötesi şirket terimini biraz açıklamak gerekmektedir. Bu raporda geçen ulus ötesi şirket¹³ merkezi genellikle gelişmiş bir ülkede bulunan bir ana firma ile ana firmanın kontrolü altında diğer ülke veya ülkelerde bağımsız şirketlere sahip olan, genelde sermaye payı şeklinde bu firma/firmaları kontrol eden, varlıkların kontrolü için en az yüzde 10'luk öz sermaye payına sahip olan firmalardır.

Çok uluslu şirketlerin çok yönlü özelliklerinin bulunması tanımlama yaparken farklılıklara neden olmaktadır. Mali ve ekonomik güç üzerinde duran tanımlamalar; şirket büyüklüğü, üretimi, diğer ülkelerde sahip olduğu kaynakların derinliği ve Dünya ölçeğindeki yayınlılığı gibi özelliklere odaklanmaktadır. Üretim faaliyetlerinde bulunan şirketlerin üretimle ilgili kararlarının teknoloji seçimi, kaynak kullanımı, pazarlama yöntemleri ana şirketin bulunduğu ülkede saptanması ve geliştirilmesi de şirketin çokuluslu olma niteliğini belirleyen önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir tanımlama da şirket yöneticilerinin yönetimle ilgili kararlara yakınlıkları üzerinde durmaktadır. Çokuluslu şirketleri, tek merkezli, çok merkezli ve Dünya merkezli uluslararası şirketler olarak ayıran tanımlamaları da ekleyebiliriz. Erişilebilir şirketler üretimle ilgili kararları ana şirket direktiflerine göre alıyorsa tek merkezli, yavru şirketlere belli bir özerklik tanınmışsa çok merkezli ve şirket yönetimi ve hissedarları çeşitli milliyetlerden oluşuyorsa Dünya merkezli uluslararası şirket söz konusudur.¹⁴

1.1.5 Yatay Entegrasyon Yatırımları (YFY)

Doğrudan yabancı yatırımları açıklamaya çalıştığımız modern teoriler içinde yatay ve dikey entegrasyon yatırımları bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım yapan firmalar sahip oldukları tekelleri avantajlarıyla ekonomik faaliyetlerini birleştirirken yatay ve dikey yatırımlar yapmaktadırlar. Yatay entegrasyon yatırımları, yerli firmalarla rekabet edebilmek için çok uluslu şirketlerin sahip oldukları tekelleri avantajları ürün farklılaştırmasında kullanması ve kendi ülkesinde ürettiği malları bu yolla dışarıda üretmesi olarak adlandırılmaktadır. Ürün farklılaştırması; aynı ihtiyaca cevap veren, birbirinin yerine rahatça ikame edilebilecek ürünlerin farklı ambalaj, farklı görünüm ve farklı markalar altında piyasaya sürülmesidir. Aynı amaçta olan belirli faaliyet ve

¹³ UNTACD; **World Investment Report**, United Nations Publications, New York and Geneva 2007, <http://www.untad.org/Templates/webflyer.asp?docid=9001&intItemID=4361&lang=1&mode=downloads>. (18.03.2007)

¹⁴ Alpar, Cem; **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, A T A Yayınları, Ankara 1978, s. 23-26.

i lemler sonucu yeni bir mal veya hizmet meydana getirme faaliyetlerinin tek elden idare edilmesinin yararlı oldu u durumlarda yatay bütünle me gidilir.¹⁵

ÇU 'lar yatay DYY kararını verirken tek bir fabrikada üretim yaparak ölçek ekonomilerinden faydalanmanın getirece i üretim maliyeti avantajı ile pazara yakın olmanın ve ticaret nedeniyle kar ıla ılan ta ıma, gümrük tarifesi gibi maliyetleri azaltmanın avantajı arasında bir kar ıla tırma yapmaktadır. Yatırımcı ülke ve ev sahibi ülke arasında ticaret engelleri ve ta ıma maliyetleri ile yatırım önündeki engeller ne kadar azsa, DYY ticarete o kadar çok tercih edilecek ve YEY yapılacaktır. Bu irketler yatay entegrasyon kararı ile bir yandan uluslar arası ticaret maliyetini azaltmakta di er yandan piyasada daha aktif olarak faaliyet gösterebilmektedirler. Genel olarak piyasalara yakınlık avantajının sa lanması yatay entegrasyon yatırımlarının en önemli avantajı olarak gösterilmektedir.¹⁶ Yatay do rudan yabancı yatırımların belirleyici faktörlerini anlamak, bu üretim stratejisinin, hem ülke içinde hem de dı arıda yarattı ı gelir da ılımının anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu yatırımlar, yatırım yapılan ülkelerde küçük etkiler yaratarak gelir da ılımını arttırabilmektedir.

1.1.6 Dikey Entegrasyon Yatırımları (DEY)

Dikey entegrasyon yatırımları ÇU tarafından üretilen nihai malın üretim sürecinin birkaç a amaya bölünmesi sonucunda bir malın üretilmesi için birkaç ülkede yapılan yatırımlardır. Yatay yatırımlar ürünün aynı a amasında söz konusuyken dikey yatırımlar ürünün ilk a amasından nihai hale gelene kadar olan tüm a amalarındaki faaliyetlerinin tek elden idare edilmesinin yararlı oldu u durumlarda görülmektedir.

Dikey DYY yapma davranı ına girmeleri için firmaları te vik eden do rudan etki yaratan görelî faktör maliyetleriyle dolaylı etki yaratan faktör donatımlarını içeren do al kaynakların zenginli i, hammadde bollu u, ucuz i gücü gibi avantajlardır. Bu faktörlerin yanında, ev sahibi ülke ve yatırımcı ülke arasında ta ıma maliyetlerinin dü ük olması ve dı ticaretin serbestçe yapılabilmesi de DEY için önemlidir. Bu yatırımlarda firmaların, üretim sürecinin emek yo un olan kısmının ucuz ve niteliksiz i gücünün bulundu u ülkelerde; idari birimler, AR-GE gibi di er kısımlarını ise nitelikli i gücünün yeterli derecede bulundu u ülkede yapmayı tercih ettikleri görülmektedir.

¹⁵ Caves, Richard; **The Industrial Economics of Foreign Direct Investment**, *Economica*, 38,1971, s. 1.

¹⁶ Göver, Tu rul; **a.g.e.**, s. 9.

Dikey do rudan entegrasyon yatırımları, vasıflı vasıfsız i gücü ücretleri baskılayarak gelir da ılımında bir de i iklik yaratabilmektedirler.¹⁷

Rıdvan Karluk ise dikey yatırımları, yatırım yapılan ülkede esas ülkedeki ürünlerin i lenmesi ve bu ürünlerin satı ının ileriye ve geriye dönük ekilde yapıldı ı zaman görülen yatırımlar olarak tanımlamaktadır. Dikey entegrasyon yatırımlarında, çok uluslu irketler üretimin her a amasında kendileri faaliyette bulunmakta ve bu tür entegrasyonlar genellikle petrol, madencilik, kimya sanayi alanlarında görülmektedir. Özellikle petrol sanayinde, geriye, ham petrol kayna ına ve ileriye, tüketici piyasalarına do ru bütün faaliyetlerin dikey olarak birle tirilmesinde dı sal ölçek ekonomileri ortaya çıkmaktadır. Bu yatırım gitti i ülkeye daha öncede bahsedildi i gibi fiziksel ve finansal sermaye gelmesinin yanı sıra teknolojik bilgi, organizasyon tecrübesi ve üretim teknolojisinde yenilikler transfer edildi inden dı sal tasarruf sa lamaktadır. Yatay entegrasyon yatırımlarında ise içsel tasarruf gerçekleştirilmekte, firmaların kendi iç piyasasında meydana gelen de i ikliklerden o firma ve sanayi dalının fayda sa laması söz konusu olmaktadır.¹⁸

1.2 DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARIYLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Do rudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili teorilerin açıklanmasının ardından; do rudan yabancı yatırımların tanımları, türleri, belirleyicileri verilerek DYY'nin kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Ayrıca do rudan yabancı yatırımların tamamını olmasa da önemli bir kısmını gerçekle tiren ÇU faaliyetlerinin çalış ma ya amına ve sosyal politikalara ili kin etkilerini dikkate alan uluslar arası düzenlemelere yer verilecektir.

1.2.1 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımların Tanımı

Do rudan yabancı yatırım Türkçe literatürde 1980 öncesi sadece “özel yabancı sermaye yatırımı” veya “yabancı sermaye yatırımı” ekinde kullanılırken 1980 sonrası daha çok “do rudan yabancı sermaye yatırımı”, “dolaysız yabancı sermaye yatırımı” “direkt yatırım” “do rudan dı yatırım” veya “yabancı yatırım” biçiminde ifade

¹⁷ Henrik Braconier, Pehr-Johan Norbäck and Dieter Urban; **Vertical FDI Revisited**, <http://www.nber.org/papers/w0579> (13.06.2007).

¹⁸ Karluk, Rıdvan; **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, TO Yayınları, stanbul 1983, s. 19.

edilebilmektedir.¹⁹ Bu çalı mada da hem uluslararası kurulu lar tarafından kabul edilen hem de Türkçe’de terim karma asını ortadan kaldırmak amacıyla “Do rudan Yabancı Yatırım” ifadesi kullanılacaktır.

Do rudan yabancı yatırımlarının, ara tırmacılar ve kurum ve kurulu ları tarafından de i ik tanımlarının yapıldı ı görülmektedir. Ekonomik birli i ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Birle mi Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı’nın (UNCTAD) ortak tanımında, do rudan yabancı yatırımcının * yerle ik oldu u bir ekonomiden farklı bir ekonomide bir giri imin kontrol edilmesini içeren uzun dönemli bir yatırım eklidir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ise, herhangi bir yatırımcının kendi ülkesi dı ında ve giri imin yönetiminde etkin bir konumda olmak amacıyla uzun dönemli faaliyetlerini DYY olarak tanımlamaktadır.

T.C. Ba bakanlık Hazine Müste arlı ının 2004 yılı raporunda ve “4875 sayılı Do rudan Yabancı Yatırımlar Kanununda” do rudan yabancı yatırım, yabancı yatırımcı ** tarafından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl para eklinde nakit sermaye,
- irket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),
- Makine ve teçhizat,
- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,
- Yurt içinden sa lanan, yeniden yatırımda kullanılan kar, hasılat, para alaca ı veya mali de eri olan yatırımla ilgili di er haklar,
- Do al kaynakların aranması ve çıkarılmasına ili kin haklar,

gibi iktisadi kıymetler aracılı ıyla, yeni irket kurmak ve ube açmak, menkul kıymet borsaları dı ında hisse edinimi, menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sa layan edinimler yoluyla mevcut bir irkete ortak

¹⁹ <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/yayindetay.php?yid=2387>

* Do rudan yatırımcı, yerle ik buldukları ülkelerden ba ka bir ülkede faaliyet gösteren bir do rudan yatırım te ebbüsüne sahip olan bireyler, tüzel ki ili i olan olmayan kamu veya özel te ebbüsleri, tröstler veya di er organizasyonlar olarak tanımlanmaktadır.

** Yabancı yatırımcı, yabancı ülkelerin vatanda lı na sahip olan gerçek ki iler ile yurt dı ında ikamet eden Türk vatandaşlarının yanı sıra, yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmu tüzel ki iler ve uluslararası kurulu lar, olarak tanımlanmaktadır.

olmak ekinde ifade edilmektedir.²⁰

Devlet Planlama Te kilatı (DPT) tarafından yapılan tanımlamaya göre do rudan yabancı yatırım, yatırılabilir kaynakların ki i ve kurulu lar tarafından bir ba ka ülkeye ta nınmasıdır. Bir ülke borsasında i lem gören irket hisselerinin bir di er ülke veya ülkelerin kurulu ları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dı nda kalan bir veya birden fazla uluslar arası yatırımcının tamamına sahip olmak suretiyle veya yerli bir ya da birden fazla firma ile ortaklık halinde gerçekte tirdi i yatırımlar, do rudan yabancı yatırım olarak tanımlanmaktadır.²¹

Do rudan yatırımcının amacı, di er ülkedeki yerle ik giri imin yönetimi üzerinde önemli derecede etkiye sahip olmaktır. Bir firmanın yönetimde etkiye sahip olma ya da onu kontrol etme derecesi, irketin mülkiyetinde sahip oldu u hisse/pay tarafından belirlenmektedir. Uluslararası görü birli i olmamakla birlikte, en az %10'luk pay, irket yönetiminde etkin bir kontrol ve yönetime katılma olarak addedilmektedir. Bu duruma ba lı olarak DYY u ekinde de tanımlanabilmektedir: E er bir yabancı yatırımcı bir ba ka ülkede yer alan bir firmanın en az %10 veya daha fazla hissesine sahip olursa bu tip yatırım DYY olarak kabul edilmi sayılmakta, aksi durumda yani %10'dan az ise portföy yatırımı sınıflandırmasına alınmaktadır.²²

Bir yabancı yatırımın DYY sayılabilmesi için üretim araçlarının tamamının yabancılarca sahip olunması gerekmemektedir. Yabancı yatırımcıya giri imin kontrolünü sa layacak hisse paylarının bir kısmının elde edilmesi de DYY olarak sınıflandırılmaktadır. Burada ne dereceye kadar yapılan kısmi yatırımların DYY olarak tanımlanabilece i çe itli ülkelerde farklılık gösterir. UNCTAD'ın (1998) tanımına göre; giri imdeki öz sermayenin yüzde 10'u varlıkların kontrolünde bir e ik de er olarak dü ünülebilece i belirtilmektedir.

Do rudan yabancı yatırımların öz sermaye, yeniden yatırılan kazanç ve irket içi krediler olmak üzere üç temel unsuru bulunmaktadır. Birincisi, do rudan yatırımcının kendi ülkesi dı ndaki bir firmanın hisselerini satın alması; ikincisi, do rudan

²⁰ T.C. Ba bakanlık Hazine Müste arlı 1, YSGM; "Uluslar arası Do rudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu", http://www.hazine.gov.tr/guncelduyuru/AB_20060805_UluslararasıDogrudanYatirim_Rapor.pdf, (05.02.2007)

²¹ Ate , **a.g.e.**, s.12.

²² OECD, "Benchmark Definition of Foreign Direct Investment", <http://www.oecd.org/dataoecd/10/16/2090148.pdf>, (25.10.2007).

yatırımcının elde ettiği kazancın ba lı irketler tarafından yeniden yatırıma dönü türülmesi ve sonuncusu, ana irket ile ba lı irketler arasında uzun veya kısa dönemli irket içi kredi/borçlar alınmasıdır.²³

1.2.2 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri

Uluslar arası sermaye hareketlerine getirilen serbestlik, özelle tirme uygulamaları, irket birle me ve satın almaları, sözleşmelerin güvence altına alınması ve uygun yatırım ortamlarının artması, ülkelerin yabancı yatırım çekmek için uyguladıkları te vikler yatırımcıların önüne konulan birçok özendirici düzenlemeler, ülkelere gelen yabancı sermaye yatırımlarını arttırmaktadır. Do rudan yabancı sermaye yatırımı yapmak isteyen firmalar, yeni yatırımlar gerçekleştirilebilir, i tirak/ortak yatırımlara gidebilir yada irket birle meleri yoluyla yatırım yapabilirler. Bu yollardan hangisi tercih edilece i firmanın yapısına, yatırım için hangi alanları çekici buldu una, maliyetlerini ne kadar azaltabildi ini vb. nedenlere ba lı olarak de i iklik göstermektedir.

1.2.2.1 Yeni Yatırımlar

Yeni yatırımlar, firmaların ev sahibi ülkede tamamen yeni bir tesis kurması ekinde meydana gelen yatırımlardır. Yeni i ve katma de er yaratma potansiyeli oldu u için ev sahibi ülke tarafından en çok istenen yatırım tipidir. Geç i ekonomileri ve geli mekte olan ülkelerde genellikle yavru irketler aracılı ıyla yapılan bu yatırımlarda proje risklerinin fazla, yatırımın ilk a masında maliyetin yüksek ve yatırımdan beklenen getirilerin geri dönü sürelerinin uzun olması firmaların bu yatırım türünü tercih etmelerini zorla tıran faktörlerdir.

Türkiye'ye gelen yeni yatırımların durumu incelendi inde, 1993 yılına kadar yakla ık 1 milyar dolar seviyesindeki yatırımın yarıya yakını yüzde 30-50 seviyelerindeki bir bölümü yani 300 ile 500 milyon doları, Türkiye'de o güne kadar yatırımı bulunmayan yeni irketlerin yaptıkları yeni yatırımlardır. 1994 yılında ya anan ekonomik kriz ile bu oran ilk yüzde 11'e yani 100 milyon dolara dü mü tür. 1995 yılında da devam eden azalma yeni yatırım oranının %6 dolayına inmesine neden

²³ UNCTAD; **World Investment Report**, United Nations Publications, New York 2005, <http://www.unctad.org/Templates/webflyer.asp?docid=6087&intItemID=3489&lang=1&mode=downloads>, (03.09.2007).

olmu tur. Özetle 1 milyar 127 milyon yabancı yatırımın sadece 65 milyon doları yeni yatırımdır. Türkiye’de yeni yatırımların oranı hala % 10’ların üzerine çıkamamı tr.²⁴

Yatırımların önündeki engellerin kaldırılması, yatırımcıların da isteklerinin dikkate alınarak atılacak adımlar, yatırımları daha da artıracaktır. Bu konuyla ilgili olarak ülkemizde 2005 yılında kurulan “Yatırım Ortamını iyileştirme Koordinasyon Kurulu”, yatırımların önündeki engelleri kaldırma konusunda çalışmalar yapmaktadır. “Türkiye Yatırım Portalı” ile 2004 yılında kurulan ve çokuluslu şirketlerin üst düzey yöneticilerinin de üyesi olduğu “Yatırım Danışmanlık Konseyi” yatırım ve promosyon faaliyetleriyle ilgili çalışmaları yürütmektedir. 2006 yılında kurulan “T.C. Bakanlık Türkiye Yatırım Destek Ve Tanıtım Ajansı” Türkiye’ye doğrudan yabancı yatırım çekmek için faaliyetlerini sürdürmektedir.

1.2.2.2 Şirket Evlilikleri

Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği kavramlardan biri de, şirket evlilikleridir. Bir şirket sahip olduğu yetkileri geniş pazarlara yayarak pazar payını arttırmak ve konumunu güçlendirmek amacıyla sermaye yatırımı yapmaktadır. Şirket evliliklerinde iki ana yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden ilki şirket birleşimidir. Şirket satın almalarıdır. Şirket birleşimi, benzer büyüklükteki iki şirket arasında piyasa gücünü veya verimliliğini artırmak amacıyla ve de hisse senetlerinin el değiştirmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Şirket satın almaları ise, küçük bir işletmenin büyük bir işletme tarafından ya da büyük bir işletmenin daha büyük ve daha karlı bir işletme tarafından, varlıklarının veya hisselerinin önemli bir kısmı satın alınarak ele geçirilen şirketin yeniden yapılanması amacıyla gerçekleştirilen bir sermaye yatırımıdır.²⁵

Sınır ötesi birleşim ve satın almalar (B&S) doğrudan yabancı yatırım girişlerinde önemli bir rol oynamaktadır. 2007 Dünya Yatırım Raporuna göre; 2005 yılında 716 milyar dolarlık sınır ötesi B&S gerçekleştirildi ve bu işlemler 916 milyar dolarlık toplam DYY hacminde yüzde 78 paya sahip oldu. 2006 yılında 880 milyar dolara yükselen B&S’nin yüzde 17’si gelişmekte olan ülkeler ve geçi

²⁴ Arıman, Abdurrahman; “Türkiye’ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin Zelenmesi Gerekli Politikalar”,. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkdahafaz.doc>, (14.08.2007).

²⁵ Gedikkaya Türkan, Gürler Cihangül; “Birleşim ve Edinimler”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/ma.html>, (14.08.2007).

ekonomilerinde gerçekleşmiştir. Yapılan bazı araştırmalar, 2007 yılının ilk yarısında 581 milyar dolar olan birleşme ve satın almaların bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 54 artı gösterdiği yönündedir. Sektörel olarak bakıldığında, B&S işlemlerinin 1990 yılında yüzde 49'u, 2005 yılında yüzde 61'i, 2006 yılında ise yüzde 70'i hizmet sektöründe gerçekleşmiştir. Enerji sektörü 2007 yılının ilk yarısı itibari ile B&S işlemlerinin yoğunlukla gözlemlendiği sektör olarak öne çıkmaktadır.²⁶

Tablo-2: Birleşmeler ve Satın Almalar

Yıl	Anlaşılma sayısı	Toplam birleşme ve satın alma sayısındaki pay (%)	Tutar (Milyar \$)	Toplam tutardaki pay (%)
1990	33	1,3	60.9	40,4
1995	36	0,8	80.4	43,1
2000	175	2,2	866.2	75,7
2001	113	1,9	378.1	63,7
2002	81	1,8	213.9	57,8
2003	56	1,2	141.1	47,5
2004	75	1,5	199.8	52,5
2005	141	2,3	454.2	63,4
2006	172	2,5	583.6	66,3

Kaynak: Dünya Yatırım Raporu 2007

Yukarıda Tablo 2'de görüldüğü gibi, 2007 yılından önceki yıllarda yatırım girişlerinde 1 milyar dolar ve üzeri anlaşılma yapan firmalardaki birleşme ve satın almaların yıllara göre seyri gösterilmektedir. Dalgalı bir seyir izleyen B&S'nin 2000, 2001, 2005 ve 2006 yıllarında yüksek hacimlere ulaştığı görülmektedir. 2000 yılında rekor bir seviyeye ulaştığı, 866.2 milyar dolar tutarında 175 anlaşılma yapılarak birleşme ve satın almalarındaki payı yüzde 75,7 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında ise 6 bin 974 adet sınır ötesi birleşme ve satın alma işleminin 172 tanesi 1 milyar doların üzerinde yer almaktadır.

Ernst & Young Türkiye Kurumsal Finansman, rapora göre; birleşme ve satın alma işlemlerinin rekor yılı olan 2005'in ardından, 2006 yine çok hareketli bir yıl olarak gerçekleşti. Tamamlanmış ve açıklanmış olan birleşme ve satın alma işlemlerinin toplam değeri 18,3 milyar dolara ulaştıysa da, açıklanmamış işlemlerle birlikte 2006 yılında Türkiye'deki şirket evliliklerinin 19,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği tahmin ediliyor. Finansal hizmetler sektörü, toplam 11,4 milyar dolar işlem hacmi ile şirket birleşme ve satın alma açısından 2006 yılının lideri oldu. En

²⁶ YASED, "2006 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu", <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/yr/Pages/YASEDRaporlari.aspx> (24.08.2007)

büyük 3 banka satışı olan Finansbank-NBG, Denizbank-Dexia ve Akbank-Citibank i lemlerinin toplam de eri 10,3 milyar dolar olarak gerçekleşti. 3 i lemin toplam de eri sektörde gerçekleşen i lemlerin yüzde 56'sını oluşturdular. Yabancıların Türkiye'de gerçekleşen i lemlerde ABD öne çıkarken, ABD'li şirketler 19 adet i lem ile 4,8 milyar dolarlık i lem hacmine ulaştı. ABD'li yatırımcıların ardından gelen Avrupalı yatırımcılar ise, toplam 83 satın almanın yüzde 44'ünü gerçekleştirdi.

1.2.2.3 Özelleştirmeler

Özelleştirme kamu; mülkünde, yönetiminde, tasarrufunda ya da hukukunda olan bir mal, hizmetin ekonomik, mali ve toplumsal/siyasal amaçlar güdülerek özel kişilere ya da kurullara devredilmesi yani kamu tarafından o mal/hizmetin üretiminden, satışından vazgeçilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.

Özelleştirme taraftarları, özelleştirmeyi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmekte etkili yollardan biri olarak kabul edilmektedir. Yabancı yatırımcıların sahip olduğu yönetim deneyimi, know-how getirebilme yeteneği ve kamu mülkiyetinin tabiatı gereği verimsiz çalışmaya neden olduğu, özel sektörün ise kaynak kullanımında kamu sektörüne göre daha etkin olmasıyla verimlilik ve karlılık göstergelerinde artışa layık olduğu iddiaları özelleştirme politikalarının pek çok ülkenin ekonomik gündeminde önemli bir yer tutmasına neden olmaktadır.²⁷ Özelleştirmeye karşı olanlar, özelleştirmeyi uluslararası iktisadi tekilatlar tarafından verilen bir taviz olarak değerlendirmektedirler. Buna göre özelleştirme geliştirmekte olan ülkeler için Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası sermaye tekilatları tarafından zorunlu hale getirilmiştir.²⁸

Türkiye'de özelleştirmenin yasal altyapısını oluşturmaya yönelik ilk hukuki düzenleme 2983 sayılı "Tasarrufların Teviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılmasına Dair Kanun" ile yapılmıştır. Özelleştirmeyle ilgili tüm hususların tek bir yasal metinde toplanması 1994 yılında 4046 sayılı yasa ile mümkün olmuştur.

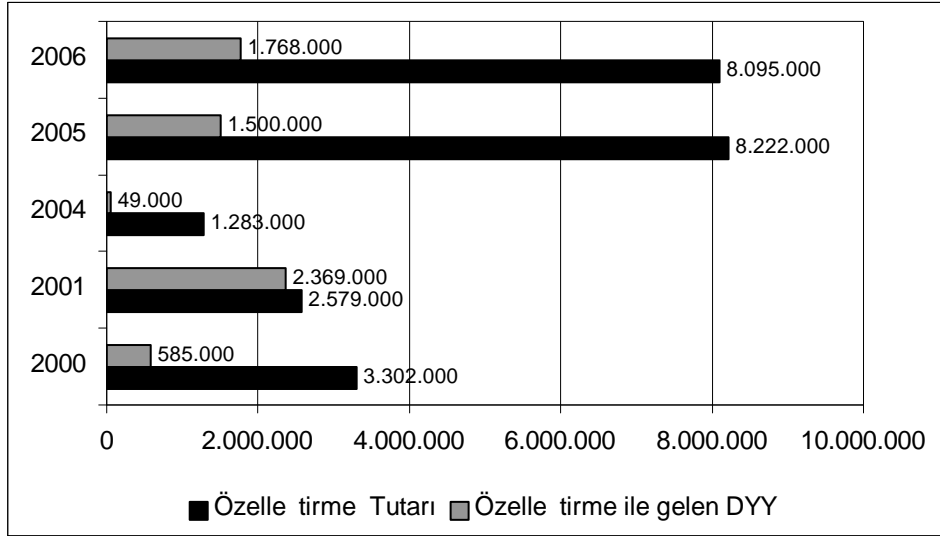
1990-2003 arasında tüm dünyada 410 milyar dolarlık özelleştirme yapılırken

²⁷ Öztürk, Nursel; "Özelleştirme Ders Notları",. http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm, (27.10.2007).

²⁸ Zatođayev, Serik; **Geçti Ekonomilerinde Yabancı Sermaye ve Özelleştirme**, Yüksek Lisans Tezi, zmir 2006, s.42, <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>, (08.06.2007).

Orta Do u Avrupa ve Güney Amerika'ya yapılan do rudan yabancı yatırımların ço u özelle tirme yolu ile gerçekte mi tir. Türkiye'de 1986-2005 yılları boyunca 17.6 milyar dolarlık özelle tirme yapılırken 2005 yılında Türkiye'nin özelle tirme tarihinde en büyük özelle tirme olan, Türk Telekom'un yüzde 55'lik hissesinin 6.5 milyar ABD Dolarına satılmasıyla özele tirme rakamı 8.222 milyar dolar seviyesine ula mı tır. 2007 yılında ise u ana kadar yapılan özelle tirme toplamı 8 milyar dolardır.

Grafik-1: Özelle tirme ve Do rudan Yabancı Sermaye Rakamları (Dolar)

Kaynak: Hazine Müste arlı 1

Ülkemizde 2000-2006 yılları arasında özelle tirme yolu ile Türkiye'ye giren uluslararası do rudan yatırım Grafik 2'de verilmi tir. Grafik incelendi inde, 2000 yılında yapılan özelle tirme tutarının 3.3 milyon dolar oldu u görülmektedir. 2001 yılında 2.5 milyon dolarlık özelle tirmenin 2.3 milyon doları özelle tirme ile gelen DYY'dir. Özelle tirme yolu ile Türkiye'ye giren uluslararası do rudan yatırım tutarı 2005 yılında 1.5 milyar dolar, toplam DYY giri inin yüzde 15'i; 2006 yılında ise 1.8 milyar dolar, toplam DYY giri inin yüzde 9'dur. 2006 yılındaki özelle tirme yolu ile gerçekleşen DYY tutarını Türk Telekom ile için yapılan 1.5 milyar dolarlık ve Ba ak Emeklilik ile Ba ak Sigorta için yapılan 270 milyon dolarlık ödemelerle açıklamak mümkündür.

1.2.2.4 Serbest Bölgeler

Serbest bölge bir devletin topraklarının bir parçası olan; ancak bu bölgeye giren malların, ithalat resim ve vergileri söz konusu oldu unda genellikle o devletin gümrük

alanı dı ında sayıldı ı ve bu malların normal gümrük kontrolüne tabi tutulmadıkları bölgelerdir. Ülkeler dı ticarete uyguladıkları mevzuat ve kısıtlamaları belirli bir bölgede kısmen veya tamamen geçersiz kabul ederek belirli bir alanı gümrük sınırları dı ın almakta ve gümrükle ilgili yasa ve hükümleri uygulamamaktadırlar.²⁹ T.C. Ba bakanlık Dı Ticaret Müste arlı ı ise serbest bölgeleri; ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla beraber gümrük bölgesi dı ında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ili kin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadı ı veya kısmen uygulandı ı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geni te viklerin tanındı ı ve fiziki olarak ülkenin di er kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlamaktadır.

Türkiye’de serbest bölgelerin kurulması ve i letilmesi, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunundaki düzenlemeler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu kanuna göre; yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji giri ini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli bir ekilde temin etmek, dı finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak amaçlarıyla serbest bölgeler kurulmakta ve i letilmektedirler.

Uluslararası sermaye akı ını sa lamak için yatırımcıların önüne konulan birçok özendirici düzenlemelerden biri olan serbest bölge uygulamaları özellikle geli mekte olan ülkelerde giderek önem kazanmaktadır. Bu ülkelerin geni ihracat pazarı, ucuz i gücü ve yabancı yatırımlara olan ihtiyaçları serbest bölge sayılarının hızla ço almasına neden olmu tur. Di er taraftan dünyada gümrük duvarlarının giderek azalması, AB gibi gümrük birli i alanlarının olu ması, NAFTA ve ASEAN gibi serbest ticaret bölgelerinin ortaya çıkması do rudan yabancı yatırımları serbest bölgelere çekmeye ba lamı tır. Yabancı yatırımların ülkeye giri ini etkileyen birçok engel; bürokratik ve idari engeller, siyasi istikrarsızlık, vasıfsız i gücü, yetersiz alt yapı yatırımları vb. sebepler serbest bölgelerin kurulması ile ortadan kalkmaktadır.

1.2.3 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımların Belirleyicileri

Do rudan yabancı yatırımları yönlendirenler çok uluslu irketlerin, yatırım stratejilerini belirlerken önem verdikleri kriterlerden biri gidecekleri ülkeden elde edecekleri getirinin kendi ülkelerinden elde edecekleri getiriden büyük olmasıdır. Çok uluslu irketler elde edecekleri karı maksimize etmek için gittikleri ülkeler için ön

²⁹ stanbul Ticaret Odası, **Serbest Bölge**, Ekonomi Yayınları Dizisi, 1983, No:14, s.9.

fizibilite çalıması yapmakta ve en uygun yatırım ortamını sunan ülke/sektörü seçmektedirler.

UNCTAD 1998 yılı Dünya Yatırım Raporunda, do rudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen/belirleyen faktörlere ilişkin bir analiz yapmış ve bu belirleyicileri; ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörler olmak üzere üç ana başlıkta toplamıştır. UNCTAD'ın belirttiği olduğu faktörler Tablo-3'de verilmiştir.

Tablo-3'de sunulan faktörlerin her birinin etkinliğini belirlemek oldukça zordur; ancak bazılarının etkilerini ortaya çıkaracak incelemeler yapılmıştır. Örneğin, politik faktörlerin içinde yer alan vergi politikaları söz konusu olduğunda yabancı sermayenin vergi tabanını yaygınlaştırmaması ve harcamasına göre düşük vergi toplayan ülkelerde yatırım yapmaktan çekindiği görülmektedir. Yabancı sermayenin geçmişiyle göre daha hızlı girdiği ülkelerde vergi tabanında ve vergi gelirinde önemli düzelmeler gözle çarpmaktadır.³⁰ Bir diğer önemli konu da tahkim ile ilgili düzenlemelerin yapılmasıdır. Yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde milletlerarası tahkime başvurmanın usul ve esaslarının düzenlenmesi olması ev sahibi ülke mahkemelerinin yanı sıra, arabuluculuk ve uzlaşma gibi diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurma olanaklarını da yer verilmesi yabancı yatırımcıların uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin tereddütlerinin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır.

Ekonomik istikrarsızlığın ve kamu açıklarının bulunduğu, enflasyon ve reel faizlerin yüksel olduğu ekonomiler, do rudan yatırımların gittiği ülkelerde fiziki sermayeyi kullanacak belirli sermayenin yani belirli insan gücünün varlığı, piyasaların dünya piyasalarıyla etkileşim içinde olabilme durumu, ucuz iş gücü v.d. do rudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen diğer faktörlerdir.

³⁰ Uygur, Ercan; "Türkiye'nin Yürürlüğe Koyduğu Stikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri Ve Önemi", www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyururkoyd.doc, (27.08.2007).

Tablo-3: Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler	
I.Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, • Yabancı yatırımlara ili kin uluslararası anla malar, • Vergi politikası, • Ticaret politikası, ticaret politikası ve DYS yatırımlarının tutarlılı ı, • Özelle rme politikası, • Piyasaların yapısı ve i leyi ine ili kin politikalar (özellikle; rekabet ve irket satın ve birle me politikaları), • Yabancı i tiraklerin anla ma standartları. 	
II.Yatırım Ortamına li kin Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) • Yatırım te vikleri • Maliyetler (rü vet, bürokratik etkinlik vb) • Yatırım sonrası hizmetler • (Ya am kalitesi vb.) Sosyal etkenler 	
III.Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Pazar büyüklü ü ve ki i ba ına milli gelir. • Piyasanın büyümesi. • Bölgesel ve global piyasalara giri imkanları. • Tüketici tercihleri. • Piyasaların yapısı.
	Kayna a/stratejik varlı a yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Hammaddeler • Dü ük ücretli vasıfsız i gücü • Vasıflı i gücü • Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) • AR-GE • Teknolojik, yenilikçi ve di er yaratılmı varlıklar (markalar vb.)
	Etkinli e yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Kaynakların/varlıkların maliyeti ve i gücünün verimlili i • Di er girdilerin maliyeti (ileti im, ara mallar,) • Bölgesel entegrasyon anla masına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: Gövdere, Bekir; “Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzde Geçerlili i”

http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/yab_ser.doc. (20.09.2007)

1.2.4 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Do rudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir kısmını gerçekle tiren çok uluslu irketlerin 1960’lı ve 70’li yıllarda etkinliklerinin artmasıyla çalı ma ya amına ve sosyal politikalara ili kin uluslar arası bazı düzenlemelere gidilmi tir. Bu düzenlemelerin incelenmesinden önce kurumsal sosyal sorumluluk kavramı açıklanmaya çalı ılacaktır. Buna göre; kurumsal sosyal sorumluluk, kar amacına yönelik olarak olu turulmu irketler, kamu kurulu ları ve hükümet dı ı organizasyonların iç ve dı çevresinde bulunan ortaklar, kredi verenler tedarikçiler, çalı anlar, mü teriler ve toplumdaki olu an tüm payda lara kar ı “etik” ve “sorumlu” davranması, bu yönde

kararlar alması ve uygulaması ekinde tanımlanabilir. Bu kavram, ekonomik hayatta verimli ve karlı olma, hukuk kurullarına uyma, toplumsal kural ve beklentilere uyumlu davranma ve toplumsal sorunların çözümü için gönüllü katkıda bulunmak gibi temel sorumlulukları içermektedir.

Birle mi Milletler (BM), Avrupa Birli i (AB), Ekonomik birli i ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Dünya Bankası (WB) gibi uluslar üstü kurulu lar kendi çalı ma alanları çerçevesinde kurumsal sorumluluk kavramının bir tanımını vermektedirler. Avrupa Komisyonu göre kurumsal sosyal sorumluluk; i letmelerin, gönüllülük esasına dayalı olarak sosyal ve çevresel meselelerini, örgütsel faaliyetleriyle ve sosyal payda larıyla olan etkile imleriyle bütünle tirebildi i bir kavramdır. Birle mi Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), kurumsal sosyal sorumlulu u i letmelerin bir toplumun ihtiyaçları ve amaçlarıyla ne kadar ilgili oldu u çerçevesinden ele almaktadır. UNCTAD'a göre tüm sosyal gruplar, kendi sosyal de i imleri ve evrimleriyle zamanı de i tirebilmek için belirgin rollerin ve i levlerin yerine getirilmesini beklerler. Özellikle çokuluslu i letmelerin küreselle en toplumda oynadıkları rollerin artmasıyla, alı ılmamı bir ekinde hızlı de i ime u ramaktadır.³¹

1.2.4.1 Uluslararası Organizasyonlar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Uluslararası organizasyonlar tarafından ba latılan ve sürdürülen kurumsal sosyal sorumluluk giri imleri; Uluslararası Çalı ma Örgütü (ILO) tarafından yayınlanan Çokuluslu irketler ve Sosyal Politika le İgili İkeler Üçlü Bildirgesi, OECD tarafından yayınlanan Uluslararası Yatırımlar ve ÇU / i letmeler Bildirgesi, BM tarafından yürütülen Çevre Programı (UNEP) kapsamında, Mali Kurumlarda Çevre ve Sürdürülebilir Kalınma Deklarasyonu.³²

Çokuluslu irketlerle ilgili olarak kabul edilen iki önemli bildirgeyi biraz açıklamak gerekmektedir. Bunlardan ilki olan, ILO-Çokuluslu irketler ve Sosyal Politika le İgili İkeler Üçlü Bildirgesidir. Çokuluslu irketlerin özellikle çalı ma ya amı ve sosyal politikalara ili kin etkinlikleri Uluslararası Çalı ma Örgütünün (ILO) çalı ma alanına girmektedir. Bu konularda uluslararası geçerlilik ta ıyacak ilkeleri

³¹ Co kun A.- Börü D.; "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Dü üncesinin Ortaya Çıkı ı ve Geli mi". <http://www.canaktan.org/yonetim/kurumsal-sosyalsorum/kurumsal-sosyal/ortaya-cikis.htm>, (12/12/2007).

³² Co kun A.- Vural Y.; "Kurumsal Sorumluluk", <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>, (12/12/2007).

olu turma arayışı, 1977 yılında ILO'nun söz konusu bildirgeyi kabul etmesiyle sonuçlanmıştır. Belgede yer alan ilkeler; çok uluslu şirketlere, hükümetlere, işçi ve işveren kuruluşlarına istihdam, eğitim, çalışma ve yaşam koşulları ve işçi-işveren ilişkileri gibi alanlarda yol göstermektedir. Bildirgenin amacı, Birleşmiş Milletlerin yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurulmasını öngören kararları ışığında çokuluslu şirketlerin ekonomik ve sosyal gelişmeye olumlu katkılar yapmalarını özendirme, çeşitli etkinliklerinin yol açabileceği güçlükleri asgariye indirmek ya da gidermektir.³³

Çokuluslu şirketlerle ilgili olarak kabul edilen diğer bildirge de OECD'nin yayınladığı Uluslararası Yatırımlar ve Çokuluslu Şirketler Bildirgesi'dir. 2000 yılında bütün OECD üyeleriyle birlikte Arjantin, Brezilya, Slovak Cumhuriyeti ve İtalya'dır. Avrupa Topluluğu da, yetki alanına giren konularda "Ulusal Uygulama" bölümüne bağlı kalmaya davet edilmiştir. Devletler tarafından çokuluslu şirketlere yapılan tavsiyelerdir. Bunlar, ilgili yasalara uygun ve sorumlu bir ticari faaliyette bulunulması doğrultusunda, gönüllülük temeline dayalı ilkeler ve standartlar getirmektedir. Genel ilkeler, bu şirketlerin faaliyetlerinin devlet politikalarıyla uyumlu olmasını sağlamayı, şirketler ile faaliyette buldukları toplumlar arasındaki karşılıklı güvenin temellerini güçlendirmeyi, yabancı yatırımlar için daha iyi bir iklim oluşturulmasına yardımcı olmayı, ve sürdürülebilir bir kalkınmaya çokuluslu şirketlerin katkısını arttırmayı amaçlamaktadır.³⁴

1.2.4.2 Sivil Toplum Kuruluşları ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Sivil toplum kuruluşları tarafından başlatılan ve sürdürülen başlıca kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerinden bazıları; Küresel Sullivan İlkeleri, Küresel Raporlama Girişimi, SA8000, Account Ability 1000, Dünya Ekonomik Forumunun Küresel Kurumsal Vatandaşlık Deklarasyonu olarak sıralanabilir.

Küresel Sullivan İlkeleri; insan haklarının korunması ve gözetilmesi, çocuk işçi çalıştırılmasının ortadan kaldırılması, ayrımcılığa son verilmesi ve sosyal adaletin sağlanmasına yönelik ilkelerden oluşmaktadır. Küresel Raporlama Girişimi; şirketlerin çalışmaları, ürün ve hizmetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal

³³ ILO, "Çokuluslu Şirketler Ve Sosyal Politika ile İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi", <http://www.ilo.org/public/english/employment/multi/download/turkish.pdf>, (18.09.2007).

³⁴ OECD, "Çokuluslu Şirketler Genel İlkeleri", <http://www.oecd.org/dataoecd/61/43/38111419.pdf>, (18.09.2007).

standartlara uygun oldu unu beyan etmelerine imkan sa layan bir raporlamadır. SA 8000; çocuk i çili i, çalı ma saatleri, i sa lı ı ve güvenilirli i gibi çalı ma ya amına yönelik konuları denetlemeyi amaçlayan bir kurumsal sosyal sorumluluk giri imidir. Account Ability 1000 bu standart i letmelerde meslek ahlakının ölçülmesi ve raporlanması için geli tirilmi tir. Küresel Kurumsal Vatanda lık Deklarasyonu ise i letmelerin çalı ma ko ullarının, ürün ve hizmetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal standartlara uygun oldu unu beyan etmelerine imkan sa layan bir raporlama giri imidir.³⁵

³⁵ <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>.

K NC BÖLÜM

DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ST HDAM L K S

Daha önceki bölümlerde geleneksel ve modern dı ticaret teorileri incelenerek do rudan yabancı yatırımlara açıklık getirilmeye çalı ılmı tır. Gerçekle en do rudan yabancı sermaye yatırımları/do rudan yabancı yatırımların istihdam, i gücü ve ücretler üzerinde ne tür etkiler ortaya çıkardı ı incelenen ampirik çalı malar ile bu çalı maların bulgularına dayanarak varılan sonuçların açıklanmasıyla daha net ve gerçekçi bir ekilde görülebilmektedir.

2.1 DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ETK LER

Birle mi Milletler Kalkınma ve birli i Te kilatının (1998) dünya yatırım raporunda do rudan yatırımların etkileri be ana grupta inceleniyor. Birincisi mali kaynakların ve yatırımların arttırılması, ikincisi teknolojik imkanların geli tirilmesi, üçüncüsü ihraç imkanlarının arttırılması, dördüncü istihdam yaratma ve i gücü becerisinin geli tirilmesi, be inci olarak da çevre koruma konusu olarak ifade edilen etkiler do rudan yabancı yatırımların gittikleri ülkelere pozitif katkıda bulundu unu gösteriyor.

Do rudan yabancı sermaye yatırımlarının; ev sahibi ülkenin ihracatı üzerinde yeni pazarlara açılım olana ı vermesi nedeniyle, ödemeler dengesi üzerinde ihracat yolu ile sa lanan döviz giri çıkı larının net etkisiyle, yatırımlarının emek-yo un sermaye yo un olması ve ucuz emek, ucuz do al kaynak vb. bulma ansına göre kaynak ülkedeki faktör talebine, ev sahibi ülkedeki belirli bir be eri sermaye düzeyine ba lı olarak iktisadi büyüme üzerinde ve geli mekte olan ülkelerin i letmeleri açısından bilgi ve becerilerinin arttırılması yoluyla rekabet gücünün olu turmasında, olumlu yada olumsuz etkileri ortaya çıkabilmektedir.

Do rudan yabancı sermaye yatırımlarının, yatırım yapılan ülkedeki ulusal gelire etkisine bakıldığında, ülkenin ulusal gelirini arttırıcı etki yapabildiği ancak üretimde kullanılan girdilerin dış alımıyla sağlanması halinde, yatırım yapılan ülkede yaratılan katma değerini düşürdüğü görülmektedir. Ödemeler dengesi üzerine etkisi incelendiğinde, yapılan yatırım ödemeler dengesini olumlu etkilerken, yatırımın işletimi sırasındaki hammadde, ara malı vb. dış alımı da dengeye eksi yönde etki yapacaktır. Yabancı sermaye yatırımının amacına bağlı olarak net etki önem kazanmaktadır.³⁶

2.1.1 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Bir ekonomide yatırım bir “akım dengesi” olup, sermaye stoğunda zaman içindeki değişimdir. Teoride net yatırım, yenileme yatırımı, yenileme yatırımı, brüt yatırım, özel-kamu yatırımı, uyarılmış-otonom yatırım, demografik yatırım gibi farklı özellikte yatırımlar vardır. Türkiye’de kamu yatırım programlarının hazırlanmasında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından esas alınan yatırımlar yedi adettir. Bunlar; etüd-proje yatırımları, yeni yatırımlar, idame ve yenileme yatırımları, tevsii yatırımları, tamamlama-darbo az giderme yatırımları, modernizasyon-iyileştirme yatırımları ile araştırma ve geliştirme yatırımlarıdır.³⁷

Kavram olarak “yatırım” belli bir dönemde bir ekonomide mevcut sermaye malları ve teçhizat stokuna yapılan net ilavedir. Diğer bir deyimle yatırım; bir devre içinde üretilen ve ithal edilen mallardan tüketilmeyerek ya da ihraç edilmeyerek, gelecek devreye aktarılan kısımdır. Eskime ve amortisman bedeli kadar yatırıma, telafi edici yatırım denir. Menkul değerlerin (hisse senedi, tahvil v.b.) satın alınması yatırım değildir; çünkü yeni üretim kapasitesi yaratmamıştır. Yatırımları, genel olarak “kamu yatırımları” ve “özel yatırımlar olarak” gruplandırılabilir. Kamu yatırımlarını, “Genel Bütçe Kurulu Yatırımları” ve “Katma Bütçeli Kurulu Yatırımları” ekinde ayırmak mümkündür. Özel yatırımlar ise daha çok “Dış Kaynaklı Yatırımlar (Yabancı

³⁶ Baş, Melih; “Do rudan Yabancı (Araştırma) Portföy Yatırımlarının Sıcaklığı ve Dayanımlı Ayrılığı”, http://www.forumgazetesi.com/yazar_detay.asp?yazar_id=45&haber_id=6109, (03.10.2007).

³⁷ Rıdvan, Karluk; “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc>, (02.10.2007).

Sermaye Yatırımları)” ile “Yerli Özel Tebbüs Yatırımları” olarak iki grupta de erlendirilir.³⁸

Do rudan yabancı sermaye yatırımlarının geli imi sektörel, bölgesel ve yatırım türüne göre verilen yatırım te vik belgelerini incelenerek izlenebilir. Böylece Türkiye'nin yatırım karnesi net bir ekilde görülebilir. T.C. Merkez Bankası'nın verilerine göre, 2001-2005 yılları itibariyle ülkemizdeki yatırım te vik belgeli yatırımların geli imi analiz edildi inde, son yıllarda sektörler toplamında yatırımların düzenli bir biçimde arttı ı görülmektedir. Özellikle enerji ve hizmetler sektöründeki artı lar dikkat çekicidir. 2004 yılında toplam te vik belgeli yatırımlar 3.373 bunlardan 231 adet te vik belgesi yabancı sermayeli irketlerce gerçekleştirilecek yatırımlar için düzenlenmi tir. Bu yatırımların toplam tutarı 3.8 milyon dolar de erinde yabancı ortakların payı yüzde 42,4 oranındadır. 2006 yılında 2.928 te vik belgesinden 151 tanesi 1.8 milyon dolar de erinde yabancı ortakların payı yüzde 36,1 oranındadır. Son be yıllık dönemde uluslararası sermayeli irketler tarafından ba latılan 1.007 adet proje ile yakla ık 12,3 milyar dolarlık yatırım öngörümü tür.³⁹

2.1.2 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının stihdam Üzerindeki Etkileri

Do rudan yabancı yatırımların ekonomik etkilerinden biride istihdam hacmi üzerindeki etkileridir. Do rudan yabancı yatırımları açıklayan bazı teorilerde de yabancı yatırımlar sonucu istihdam artı mın gerçekleşe i öngörülebilmektedir. Bu teorilerden ilki ise Ekletik Paradigma olarak ta bilinen OLI Teorisidir. OLI Teorisine göre bir ÇU 'un yabancı yatırımda bulunabilmesi için konumsal avantaj, mülkiyet avantajı ve içselle tirme avantajının bir arada bulunması gereklidir. Bu teoriye göre yapılan do rudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkelerde yeni istihdam olanakları olu durabilmekte ve yerel firmalara göre daha fazla istihdam yaratabilme a masında di er firmalara oranla daha ba arılı olabilmektedir. Ürün Devreleri Teorisi de yabancı yatırımlar sonucu yatırımı kabul eden ülkede istihdam artı mın ya anaca mını öngörmektedir. Ürün devreleri teorisine göre yeni üretilen bir mal; standart ürün atamasına kadar geçen süre içerisinde üretim yeri de i iklikleri ile kar ılayabilmektedir.

³⁸ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc>.

³⁹ T.C. Ba bakanlık Hazine Müste arlı ı, YSGM; “Uluslar arası Do rudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu”, http://www.hazine.gov.tr/guncelduyuru/20070613_UDYatirim_Rapor.pdf, (05.02.2007).

Standartla an ürün üretim maliyetlerinin daha az oldu u ba ka ülkelere kaydırılmakta ve bu ülkelerde yeni istihdam imkânlarının oluşmasına olanak sağlayabilmektedir.⁴⁰

Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Birlik Teşkilatının (1994) dünya yatırım raporunda, doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin istihdamın nicelik, nitelik ve konumu üzerindeki potansiyel etkileri üzerine bir tablo oluşturulmuştur. Tabloda, yabancı yatırımların istihdam yaratıcı etkileri doğrudan/dolaylı ve olumlu/olumsuz ayrımına tabi tutulmuştur.

Tablo-4: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Potansiyel Etkileri

	Doğrudan		Dolaylı	
	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
Nicelik	Net sermaye kazandırır ve genişleyen sektörlerde yeni işler yaratır.	İrket satın almalar rasyonelleştirme ve iş kaybına neden olabilir.	İleriye ve geriye doğru bantlar ve çarpan etkisi nedeniyle yerel ekonomide istihdam yaratabilir.	İthalata dayanmak veya mevcut firmaların yerinden edilmesi iş kaybına neden olur.
Nitelik	Daha yüksek ücret verir ve daha yüksek verimliliğe sahiptir.	Kiralama ve tanıtımda istenmeyen uygulamalar getirir.	Yerli firmalara yeni çalışan ve örgütlenme biçimleri aktarır.	Yerli firmaların rekabeti ücret seviyesini düşürür.
Konum	Yüksek işsizlik görüldüğü bölgelerde yeni ve daha iyi iş imkânları yaratır.	Zaten kalabalık olan yerleşim yerlerini daha da kalabalıklaştırabilir ve bölgesel dengesizlikleri artırabilir.	Tedarikçi firmaları iş gücü arzının daha uygun olduğu alanlara taşınmaya teşvik edebilir.	Yabancı firmalar yerel üretimi ikâmeder veya ithalata dayanırsa yerel üreticileri yerinden edebilir ve bölgesel işsizlikte yol açar.

Kaynak: Karagöz, Kadir; Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği, <http://web.inonu.edu.tr/~eisemp8/bildiri-pdf/Karagoz.pdf>, (11.12.2007)

Yatırım yapılan ülkede sermaye tasarrufu az olduğundan yabancı sermaye girişinde ülke net sermaye kazanmakta ve genişleyen sektörlerde yeni iş imkanları yaratılmaktadır. Diğer taraftan firmaların satın alınması veya irket birleşmesi yoluyla ekonomik hayata girmeyi tercih eden yabancı yatırımlar iş kaybına neden olmaktadır. Bu yatırımların istihdamı azaltıcı etkisi olabilmektedir. Daha fazla ücret daha çok iş imkanı yaratırken bölgesel dengesizlikleri artırma ve kiralama ile tanıtımda istenmeyen uygulamaları getirebilir.

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam etkisi, ev sahibi ülkelerin en çok önemsendiği konudur. Bu yatırımların istihdam artırıcı etkisi, giren doğrudan yabancı

⁴⁰ Ateş, a.g.e., s.20.

yatırımın genel olarak miktarına, girdi i sektöre, geldi i ülkeye ve geli amacına göre de i iklikler göstermektedir. Özellikle i sizli in yüksek oranlarda seyretti i geli mekte olan ülkelerde yabancı yatırımların istihdama ciddi katkıda bulunması beklenir. Bu ülkelerde sürdürülebilir büyüme büyük ölçüde tarım sektöründen çekilen i gücünün imalat sanayii ve hizmet sektörüne sindirilmesine ba lıdır. Önemli miktarda DYY çekmeyi ba aran ülkelerde yabancı irketlerin istihdam ettikleri i çi sayısı, toplam istihdam içinde önemli oranlara ula abilmektedir. Örne in, Çin’de yabancı irketlerde çalı anlar (23,5 milyon ki i) toplam istihdamın yüzde 10’unu olu turmaktadır. Bu oran Endonezya’da yüzde 40’ı geçmektedir.⁴¹

2.1.3 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının gücü Üzerindeki Etkileri

Do rudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki di er etkileri ; i gücü ücretleri, i gücü verimlili i ve i gücü maliyeti üzerinde meydana getirdi i etkilerdir. Yabancı firmalar üretim faaliyetlerini, maliyet avantajı sa layacak ülkelere kaydırmanın yollarını ararken hammadde maliyeti, ara malı maliyeti, dı sal maliyetler yanı sıra piyasaların büyüklü ü, zengin do al kaynaklar, dü ük maliyetli esnek i gücü, i gücünün bol ve eme in verimlili inin yüksek oldu u bölgeleri tercih etmektedir.

Uluslararası ticaret teorilerinde ortak görü ; geli mekte olan ülkelerdeki dü ük i gücü maliyetlerinin do rudan yabancı yatırımları kendine çekti i yönündedir. Literatürde; yatırım yapan ve yatırım yapılan ülkeler arasındaki ücret farkını i gücünün hareketsizli iyle birle tiren bazı çalı malarda, yüksek ücret seviyesinin do rudan yabancı yatırımları caydırdı ı kanıtlanmı tır. Tsai, imalat sektöründe saat ba ı ücreti kullanarak, ucuz i gücü hipotezine 1983– 1986 dönemi için güçlü bir destek bulurken; 1975–1978 arası dönem için bu hipoteze, zayıf bir destek bulmu tur. Hatzius Almanya ve ngiltere’ye ait verileri kullanarak, i gücü maliyetleri ve do rudan yabancı yatırımlar arasındaki ili kiyi belirlemeye yönelik olarak yaptı ı çalı mada; birim i gücü maliyetlerinin ülkeye giren ve ülkeden çıkan do rudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili oldu u sunucuna ula mı tır.⁴²

⁴¹ <http://web.inonu.edu.tr/~eisemp8/bildiri-pdf/Karagoz.pdf>

⁴² Açıkalın, Sezgin; “Ücretler ve Büyüme ile Do rudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, <http://sbe.dpu.edu.tr/16/271-282.pdf>, (13.09.2007)

2.1.4 Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ücretler Üzerindeki Etkileri

Do rudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri arasında en tartı malı olanı, ücretlerdir. Ucuz i gücünün yabancı yatırımlar için bir cazibe unsuru oldu u genel kabul gören bir görü olmasına kar ın ⁴³ Bazı ara tırmalar, daha yüksek ücretlerin do rudan yabancı yatırımları caydırdı ını göstermektedir.

Geli mi sanayi ülkelerinde i çi ücretlerinin yüksek seviyelerde olması sonucu yatırımcılar; i gücü ücret seviyelerinin daha dü ük oldu u bölgeleri ara tırmaya ve o bölgelerde yatırım yapmaya yöneltmektedir. Toplam sabit maliyetlerin aynı olması durumunda de i ken maliyetleri dü ürme çabası içine giren yatırımcı daha ucuz i gücüne sahip geli mekte olan ülkeleri yatırım alanı olarak seçebilmektedir. Özellikle Çin do rudan yabancı yatırımları kendine çeken bir ülke olma özelli ini ucuz i gücüne borçludur. Ücret-verimlilik-do rudan yabancı yatırımlar zincirinde J.M.C. Rollo, “dü ük ücret seviyesinde yüksek kaliteli i gücü bulunabiliyorsa, bu yabancı sermaye için anahtar faktör olacaktır” diyerek, konuyu özlü biçimde dile getirmi tir.⁴⁴

2.2 DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIM TÜRLER N N ST HDAM ÜZER NDEK ETK LER

Do rudan yabancı yatırım türlerinin istihdam üzerinde etkileri birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Burada önemli olan yabancı yatırımın geldi i sektör ve ülkeye geli eklidir. DYY giri lerinde yatırımcıların tercih etti i yöntemler arasında en çok tercihe edilenler birle me ve satın almalar olarak görülmektedir. Örne in son yıllarda en fazla görülen yatırım ekli olan birle meler ve satın almalar ilk etapta yeniden yapılanma dolayısıyla istihdamı azaltmaktadır ancak uzun dönemde yeniden istihdam artı ı yaratabilirler. Yeni yatırımlar ise istihdam konusunda en etkili yatırım türü olarak görülmektedir. Di er do rudan yabancı sermaye yatırım türlerinin etkileri bu ba lık altında açıklanmaya çalı ılacaktır.

⁴³ http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/yab_ser.doc.

⁴⁴ <http://sbe.dpu.edu.tr/16/271-282.pdf>.

2.2.1 Yeni Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri

Ev sahibi ülkeler için yeni yatırımların diğer yatırım türlerine göre daha fazla istihdam sağlama imkanı bulunmaktadır. Yeni yatırım faaliyetleri yeni istihdam olanaklarını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca istihdam sürecine doğrudan ve dolaylı olarak katkının en fazla olduğu yatırım sürecinin yeni yatırım amaçlarıdır. Bu sürecin yüksek istihdam sağladığı ülke olarak İngiltere örnek verilebilir. İngiltere'nin istihdamı yeni yatırımlar sonucunda %75 oranında artışı görülmüştür.

Yeni üretim tesislerinin kurulması, yatırımı kabul eden ülkede eksik istihdam varsa ve yatırım yapılan alanda artırı büyüme yoksa prensip olarak istihdam üzerinde olumlu bir etki meydana getirebilir. Bu yatırımlar sayesinde teknolojik edilmekte, kullanılan teknikler geliştirilmekte, iş gücüne yeni vasıflar kazandırılmakta, yeni pazarlar açılmakta ve dolayısıyla dış ticaret olumlu yönde etkilenmektedir.

Sermaye yoğun yatırımlar da yeni yatırımları arttırabilir; ancak gelişmiş ülkelerde teknolojik yenilenmeler, emek yoğun yatırımlar yerine, sermaye yoğun yatırımlar ve esnekliğe dayalı yönetim biçimlerindeki gelişmelerin düzeyine bağlı olarak ekonomik büyüme sağlansa da bu durum istihdamın otomatik olarak artırıp, işsizliği azaltmadığı görülmektedir. Çünkü, teknolojiye yenilik emek gücünün yerine ikame edilecek bir süreci başlatmakta, işletmelerin yönetim biçimindeki değişiklikler yıkıcı bir rekabet ortamında maliyetleri düşürmek için çok sayıda işçi çalıştırmak yerine az sayıda işçi ile aynı üretimi gerçekleştirmeyi ön plana çıkarmaktadır. Böylece işçi başına verimli işi artıracak her yeni yöneli yeni işçi istihdamını artırmak yerine daha az işçi ile aynı üretimi yapacak arayışları pekiştirmektedir. Bu nedenle son yıllarda gelişmiş ülkelerde işletmelerin yönetim biçimlerindeki bu değişiklik yeni iş olanakları yaratmak yerine işsizliğin yol açmıştır. Ülkeden ülkeye değişimle birlikte, işletmelerde, böylesi bir yaklaşım yüzde 10 ile 15 arasında değişen bir işsizliğin yol açmıştır.⁴⁵

⁴⁵ Akkaya, Yüksel; "Ekonomide Büyüme ve İşsizlik", http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=78 (17.11.2007).

2.2.2 Özelle tirme Faaliyetlerinin stihdam Üzerindeki Etkileri

Özelle tirme faaliyetleri; devlete gelir sa lamak, kamu iktisadi te ebbüslerini borç yükünden kurtarmak ve ülkedeki vergileme yapısını de i tirmek için yapılmaktadır. Devlete gelir sa lamak amacıyla yapılan özelle tirmeden elde edilen gelirin yeni yatırım alanlarında kullanılması yeni i imkanları sa lamaktadır. Kamu iktisadi te ebbüslerinde ise (K T) bir taraftan özelle tirme sonucu borç yüklerinin azalması di er taraftan da özelle tirme öncesinde ve sonrasında i ten çıkarmaların ya anmasıyla istihdam sorunları devam etmektedir. Vergileme yapısının de i mesi amacıyla yapılan özelle tirmelere ara tırma konumuzun dı nda kaldı ı için de inilmeyecektir.

K T'lerde özelle tirme uygulamalarının öncesinde ve sonrasında ya anan i ten çıkartmalar personel istihdamını sınırlamaya yönelik tedbirlerin bir sonucudur. Buna göre; bu kurumlarda istihdam edilen personel, 1985 yılında 764 bin ki i olan bu sayı 1998 yılında 531 bin ki iye 2001 yılında 351 bin ki iye dü mü tür.⁴⁶ 2005 yılında özelle tirme kapsamındaki kurulu lar dahil toplam personel (memur, sözleşmeli personel ve i çi) sayısı 247 bin ki i, 2006 yılında beklenen tahmin 233 bin ve 2007 yılında programdakilerle 229 bin ki i olarak görülmektedir. Özelle tirme kapsamındaki kurulu lar çıkartıldıktan sonraki personel sayılarına bakıldı nda 3.313 ki ilik bir personel azalması beklenmektedir.⁴⁷

Konuyla ilgili yapılan çalı malarda, farklı sektörlerde bazen farklı sonuçlarla kar ıla ılmakla birlikte, verimlilik, istihdam gibi göstergelerde genellikle benzer sonuçlara ula ıldı ı görülmektedir. Örne in, çimento sektöründe ilk özelle tirme uygulamaları olan ve blok satı yöntemiyle satılan 5 çimento fabrikasıyla ilgili olarak ilgili sendikalar tarafından yapılan incelemelerde; 1986-1988 dönemi özelle tirme öncesi, 1990-92 dönemi de özelle tirme sonrası dönem olarak incelenmi ve söz konusu irketlerde; ortalama istihdam miktarında yüzde 30 oranında azalı , ortalama i gücü verimlili inde yüzde 39 oranında artı görülmü tür.

⁴⁶ Özbek, Taner; **Türkiye'de ve Dünyada Özelle tirme Uygulamalarının Kar ıla tırmalı Bir Analizi**, Yüksek Lisan Tezi, 2006,, s.76, <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>, (12.10.2007).

⁴⁷ DPT; Kamu iktisadi Te ebbüsleri Hakkında Özet Bilgiler, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2000/a.doc>, (19.09.2007).

Özelle tirme uygulamalarını yürütmekle görevlendirilen Özelle tirme daresi tarafından yapılan incelemelerde, 1989-1997 yılları arasında özelle tirilen 29 irket ile 56 i letme biriminin, özelle tirme öncesi ve sonrası faaliyetlerine ili kin Ö B tarafından yapılan incelemeler sonucunda elde edilen tespitlerden bazıları özet olarak u ekildedir. 1995 yılında özelle tirilen 31 adet SEK i letmesinde yüzde 10 oranında; 10 adet kombina (Et ve Balık Kurumu letmeleri) yüzde 46 oranında; 3 yıl üretim artı ile 1996 yılında özelle tirilen 8 ORÜS i letmesinin 1997 yıl sonu itibariyle yüzde 66 oranında; yine 3 yıl üretim artı ile 1996 yılında özelle tirilen 7 Sümer Holding i letmesinde ise yüzde 35, oranında personel sayısında azalma olmu tur.⁴⁸

Özelle tirme uygulamaları sonucunda ortaya çıkabilecek istihdama ili kin sorunların çözümüne ili kin düzenlemeler, 4046 sayılı kanunun içinde ayrıntılı olarak düzenlemi tir. Bu çerçevede özelle tirme kapsamına alınan kurulu larda (i tirakler hariç) bir hizmet akdine dayalı olarak ücret kar ılı ı çalı ırken bu kurulu ların özelle tirmeye hazırlanması, özelle tirilmesi, küçültülmesi veya faaliyetlerinin kısmen veya tamamen durdurulması, süreli veya süresiz kapatılması veya tasfiye edilmesi nedenleriyle; hizmet akitleri, tabi oldukları i kanunları ve toplu i sözleşmeleri gere ince tazminata hak kazanacak ekilde sona erenlere, 30 gün içinde ve çi Bulma Kurumu'na yeni adıyla Türkiye Kurumu (KUR) ba vurmaları halinde kanunlardan ve yürürlükteki toplu i sözleşmelerinden do an tazminatları dı ında ilave olarak i kaybı tazminatı ödenmesi hükme ba lanmı tir.

2.2.3 irket Evliliklerinin stihdam Üzerindeki Etkileri

irket evlilikleri do rudan yabancı sermaye yatırımlarının en biline yöntemi olmakla beraber istihdam üzerinde etkileri çok da olumlu sonuçlar sergilememektedir. Bunun en önemli nedeni yeni bir tesis kurulmadan var olan bir tesisin, i letmenin ya da firmanın satın alınması ya da onun birle me yoluna giderek yapılan bir yatırım ekli olmasıdır. Ço u zaman irket evliliklerinin sonucunda istihdam kaybı olmaktadır. Örne in Hollanda'da VGZ ile Univé'nin ardından, Menzis, Agis ve Delta Lloyd Grubu da birle me kararı aldılar. Ortaklı ın istihdam üzerindeki etkisinin henüz bilinmedi i ifade edilirken, irketler arasındaki evlili in 1800 ki ilik istihdam kaybına yol açması beklenmektedir. Ernst & Young Birle me ve Satın Alma lemleri 2006 Raporuna göre,

⁴⁸ http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm.

Türkiye’de 2006 yılında gerçekleştirilen 154 birleşme ve satın alma işleminden birisi olan Mey çikleti’yi 810 milyon dolara özelleştirilmesidir. Bu işlemden önce çalışan sayısı yaklaşık 3000 kişi iken özelleştirme sonrasında devlete geçişler sonucunda 2000 kişiye inmiştir. Burada iş istihdam rakamı 1600 civarındadır. Türkiye’deki 154 işlemin teker teker istihdam açısından incelenmesi sonucunda özelleştirme öncesi ve sonrasında çalışan kişi sayılarının karşılaştırılması yapıldığında daha sağlıklı bilgiler elde edilebilecektir.

2.2.4 Serbest Bölgelerin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Yabancı sermayeli firmaların, serbest bölgelere yatırım yapmaları bazı etkileri yol açmaktadır. Doğrudan istihdam artımının yanında bölgedeki üretim ve ticari faaliyetlerle ülke içindeki diğer faaliyetlere etki ederek dolaylı istihdam yükseltmesi, gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin yurtdışından ülkeye getirilmesi ve teknoloji transferi bunlardan bazılarıdır.

Ülkemizde, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 1985 yılında yürürlüğe girdiği tarihten bu yana, Mersin- Antalya (1987), Ege- İstanbul Atatürk Havalimanı (1990), Trabzon (1992), İstanbul Deri Endüstri- Doğu Anadolu; Mardin (1995), İzmir; Menemen Deri- Rize- Samsun- Trakya-Kayseri (1998), Çorlu- Gaziantep- Adana; Yumurtalık (1999), Denizli- Bursa Kocaeli (2001), TÜB TAK- Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji (2002) ve Sakarya park yolu (2007) olmak üzere de işsizlik zamanlarında faaliyet geçen 21 adet serbest bölge bulunmaktadır.

Tablo-5: Serbest Bölgelerde İstihdam Edilen Personel Sayıları

Bölgeler	İç	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Ege	13.816	515	49	14.380
Mersin	5.625	514	1.054	7.193
Bursa	5.581	932	405	6.918
Kocaeli	3.328	138	143	3.609
Antalya	2.911	336	133	3.380
İstanbul Deri	1.992	607	607	3.206
Menemen	1.768	278	-	2.046
Avrupa	1.820	142	66	2.028
Kayseri	1.404	43	74	1.521
İst. AHL	40	1290	123	1.453
İst. Trakya	980	253	133	1.366
TÜB TAK-MAM	817	382	68	1.267
Adana-Yum.	200	60	24	284
Gaziantep	126	52	8	186
Samsun	71	8	13	92
Denizli	35	25	25	85
Trabzon	24	6	14	44
Mardin	9	1	2	12
Rize	3	3	3	9
D.Anadolu	-	-	-	-
Toplam	40.550	5.585	2.944	49.079

Kaynak: DİTİC Ticaret Müsteşarlığı (14.11.2007 güncellemesini içeren verilerdir.)

DİTİC Ticaret Müsteşarlığı'nın 2007 yılı Kasım ayı verilerine göre 21 adet serbest bölgede; 3,167'i yerli, 634'ü yabancı olmak üzere 3.801 firma faaliyet göstermekte olup, olu turdukları istihdam hacmi ise 49,079 kişiye ulaşmaktadır. Tüm serbest bölgelerin ticaret hacmi ise 2007 yılı Kasım ayı sonu itibariyle 11.9 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Serbest bölgelerin kurulduğu 1988 yılından 2007 yılı Kasım ayı sonuna kadar ulaşılan kümülatif ticaret hacmi ise 160.9 milyar ABD Dolarına ulaşmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TAR HSEL GEL M

3.1 DÜNYADA DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle batının sanayile en ülkelerdeki hızlı sermaye birikimi, büyük irketleri bu sermayeden en fazla karı sa layacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmi tir. Bu yatırım alanları, Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sa layacak do al kaynakları ve ucuz i gücü ile dönemin sömürgeleri ve ba ımsız az geli mi ülkelerinde bulunmu tur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki sömürgeler dönemindeki uluslararası sermaye hareketlerinin niteli i, bu geli menin konusu olan endüstri kesimindeki dolaysız özel yabancı yatırımlarında farklıdır. Çünkü, 20. yüzyılın ba larına kadar geli mi ülkelerden az geli mi ülkelere transfer edilen sermaye, önceleri do al kaynakların i lenmesi, daha sonraları ise do al kaynaklarla birlikte alt yapı i letmecili i -elektrik, hava gazı, ula tırma v.b- gibi alanlara gelmi ; fakat ekil itibariyle dolaysız yatırımlardan çok, hükümet garantilerini ta ıyan tahvillerin portföy yatırım satı ı eklinde olmu tur. 19. yüzyıl boyunca ve 20 yüzyılın ilk yarısına kadar süren uluslar arası sermaye hareketlerini incelerken ngiltere'nin özel durumuna dikkati çekmek gerekir. Çünkü bu dönemde, ngiliz sermaye piyasası uluslararası sermaye hareketlerinin kayna ı ve kontrol edildi i bir merkez haline gelmi tir.

Tablo-6: 1913 Yılında İngiliz Yatırımlarının Bölgesel ve Sektörel Dağılımı (Milyon)

Bölgesel Dağılım	Sterlin	(%)	Sektörel Dağılım	Sterlin	%
İngiliz Sömürgeleri	1.780	47,3	Demiryolları	1.531	40,6
Latin Amerikan Ülkeleri	756	20,1	Bölgesel idareler	1.125	29,9
A.B.D.	754	20	Madenler	388	10,3
Avrupa	218	5,8	Bankacılık	317	8,4
Diğer Azgelişmiş Ülkeler	253	6,8	Alt Yapı İletmeciliği	185	5
Toplam	3.763	100	Diğerleri	216	5,8
			Toplam	3.763	100

Kaynak: Alpar, Cem; **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, A T A Yayınları, Ankara 1978, s.4-5.

Tablo 6’da İngiliz yatırımlarının sektörel ve bölgesel dağılımına bakıldığında, sömürgeler ve Latin Amerika ülkeleri bu dönemde en fazla sermaye çeken ülkelerdir. Amerika Birleşik Devletlerine de önemli ölçüde sermaye gitmiştir. Sektörlerde ise, demiryolları, alt yapı iletilmeciliği ve doğal kaynakların işletilmesi ile, bölgesel idarelerin borçlanmalarına yönelmiştir. Siyasi ve ekonomik nedenlerle hammadde ihtiyacının düzenli bir şekilde İngiltere’ye ulaştırılması gerekliliği demiryollarına yapılan yatırımların birinci sırayı almasını anlamaktadır.

1920 yılına gelindiğinde özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin, portföy tipi yatırımlarında dolaysız yatırımlara dönüşümüne bağlı olarak görülmüştür. 1920 yılında toplam uluslararası sermaye hareketlerinin 1/3 dolaysız yatırımlar şeklinde almıştır. Ancak anılan dönemde az gelişmiş ülkelere ve sömürgelere giden sermayenin büyük bir oranı yine de portföy yatırım olma özelliğini korumuştur.

Tablo 7 ve Tablo 8’de 1913 ve 1938 yıllarında sermaye transfer eden ve alan ülkeleri karşılaştırmalı olarak vermiştir. Tablolara göre; İkinci Dünya Savaşına kadar İngiltere’nin uluslararası sermaye ihracındaki üstünlüğü devam etmekte birlikte, A.B.D.’de 1938’den sonra, uluslararası sermaye ihracı hareketine katılan ikinci büyük ülke haline gelmiştir. İngiltere’nin yatırımlarını arttırmaya devam ettiğini Fransa ve Almanya’nın bu yarı yarıya geride kaldıkları görülmektedir. ABD yatırımlarından ise yüzde 13’lük bir yükseliş gerçekleşmiştir.

Tablo-7: 1913-1938 Yıllarında Uluslararası Yatırımların Dağılımı (Milyon)

Yatırımı yapan ülke yönünden	1913		1938	
	Dolar	%	Dolar	%
İngiltere	18,0	40,9	22,9	43,3
Fransa	9,0	20,4	3,9	7,4
Almanya	5,8	13,2	0,7	1,3
A.B.D.	3,5	8,0	11,5	21,8
Belçika, Hollanda, İsviçre	5,5	12,5	7,7	14,6
Diğerleri	2,2	5,0	6,1	11,6
Toplam	44,0	100	52,8	100

Kaynak: Alpar; a.g.e., s. 6.

Uluslararası yatırımların Avrupa kıtasından Amerika kıtasına doğru kaydı özellikle Latin Amerika ve Asya ülkelerine yapılan yatırımların artışı görülmektedir.

Tablo-8: 1913-1938 Yıllarında Uluslararası Yatırımların Dağılımı (Milyon)

Yatırım yapılan ülke yönünden	1913		1938	
	Dolar	%	Dolar	%
Avrupa	12,0	27,3	10,3	18,8
Latin Amerika	8,5	19,3	11,4	20,7
A.B.D.	6,8	15,5	7,0	12,8
Kanada	3,7	8,4	6,6	12,0
Asya	6,0	13,6	11,2	20,4
Afrika	4,7	10,7	4,0	7,3
Okyanus Ülkeleri	44,0	5,2	4,4	100

Kaynak: Alpar; a.g.e., s. 6.

1950'li yıllardan sonra uluslararası sermaye hareketlerinin yapısında önemli bir değişim görülmüştür. Bir yandan, gelişmiş ülkelerin sentetik hammadde üretimine geçmeleri sonucu petrol dışına az gelişmişlerin hammaddelerine daha az ihtiyaç, duyulmaya başlanması, diğer yandan bizzat az gelişmiş ülkelere gelen sosyal ve siyasal baskılar, özel yabancı sermayenin yalnızca doğal kaynakların işletilmesinde kalmayıp, endüstri kesimine gelmeye başlamasına neden olmuştur. Bu faktörlerden dolayı, bir yandan az gelişmiş ülkelerin belli kesimlerinde gelişen göstermelik tüketim eğilimi, diğer yandan sanayilemiş ülke pazarlarında belirgin bir rekabet ve az gelişmiş ülke ekonomilerindeki yatırımlardan sağlanacak karların cazibesi de yabancı şirketleri az gelişmiş ülkelerin endüstri kesiminde yatırıma yönelten diğer itici faktörler olarak sıralanabilir.

1950-60 yılları arasında uluslararası sermaye hareketlerinde görülen gelişmeler özetle; dolaylı özel yabancı sermayenin uluslararası bir nitelik kazanması, birden fazla

ülkede yatırım yapan ve çok uluslu olarak tanımlanan şirketlerin faaliyetlerinde görülen genileme ve gerek sermayenin transfer edildiği ve gerekse sermayenin geldiği ülkelerde, sermaye transferlerinin ekonomiye olan sosyal maliyetinin önemli bir sorun olarak ele alınıp inceleme konusu yapılmaya başlanması şeklinde sıralanabilir.

Tablo-9: Gelişmiş Ülkelerden Az Gelişmiş Ülkelere Yapılan Toplam Sermaye Transferlerinin 1965-75 (Milyar Dolar)

	Doğrudan Yatırımlar		Portföy Yatırımları ^a	
	Değer	%	Değer	%
1956-59	8.826	71	2.215	18
1960-63	6.694	59	2.223	20
1964-67	8.324	51	4.124	26
1968-71	13.744	49	6.229	21
1972	4.443	51	2.746	32
1973	6.710	59	3.544	31
1974	7.060	54	3.725	28
1975	10:200	46	7.695	35

Kaynak: Alpar; a.g.e., s. 8.

(a) Tek ve çok taraflı portföy yatırımları kapsamaktadır.

1980'lerin başından itibaren dünyada liberal ekonomik politikaların yeniden yükselişe geçmesi, piyasa ekonomisinin gelişmesi ve giderek uluslararası üretimin artması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir artışa ilimine girmesini sağlamıştır. Günümüze kadar ekonomik ve sosyal hayatta olan gelişmeler doğrudan yabancı yatırımları olumlu yönde etkileyerek bu yatırım şeklinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Örneğin daha önce uluslararası işletmeciliğe kapalı olan Çin ile Orta ve Doğu Avrupa bölgesinin (geçmiş ekonomileri) yabancı yatırımlara açılması; Japon şirketlerinin emek maliyetlerini azaltmak ve dış piyasaları ele geçirmek arzusuyla dışa dönük büyük ölçekli yatırımları; çokuluslu şirketlerin özellikle bankacılık, sigortacılık, reklamcılık ve turizm gibi hizmetler sektöründe büyümesi; sınır aşan birleşme ve satın alma anlaşmalarının artması; çok sayıda küçük şirketin ÇUS haline gelmesi; gelişmekte olan bazı ülkelerin sanayileşerek (özellikle yeni sanayileşen Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur gibi Asya Kaplanları) artık yabancı sermaye ihraç eder duruma gelmesi; uluslararası düzeyde doğrudan yabancı yatırımların öneminin kabul edilmesi ile dünya yatırım ikliminde büyük ölçüde iyileşme sağlanması (ulusal hükümetlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımı/doğrudan yabancı yatırımları teşvik vermesi, DYY yasalarını liberalize etmesi, özelleştirme ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılması; yatırımların karlılığı korunması ve geliştirilmesi ile çifte vergilendirmeyi

önlemeyle ilgili uluslar arası anlaşmaların yaygınlaşması) ve son olarak bilgi ve iletişim teknolojilerin sayesinde küreselleşmenin hızlanması şeklinde sıralanabilir.⁴⁹

3.2 DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, 2002 yılı Dünya yatırım raporunda, ülkelerin performans ve potansiyellerini belirleyen bir endeks geliştirmiştir. Yatırım endeksinde, ülkelerin ekonomik büyüklükleri ülkelerine çektikleri yabancı yatırım miktarları ile kıyaslanarak bir değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Bu endekste 1. sıradadır. Bu sayının üzerinde de yer alan ülkeler, ekonomik büyüklüklerine kıyasla çekmeleri gerekenden daha fazla yabancı yatırım çeken ülkelerdir. 1'in altında kalan ülkeler ise yabancı yatırımları çekmede düşük performans göstermiş sayılmaktadırlar.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin yaklaşımlar, bakış açıları ve ilgili diğer konular her geçen gün değişmektedir. Örneğin, 1990'dan önce ekonomilerini yabancı yatırımlara kapayan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri büyük miktarda yatırım çekmeye başlamışlardır. Yine 1990'lı yılların ortalarından itibaren yabancı yatırımlardan pay alabilmek için özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında rekabet ortamı doğmuştur.

Türkiye, en fazla DYY çeken ülkeler arasında 2003 yılında 53. sırada iken, 2004 yılında 37. sıraya, 2005 yılında 22. sıraya yükselmiştir. 2006 yılının geçici verileri, Türkiye'nin ilk 10 içinde yer alacağını göstermektedir. Sağlanan makroekonomik istikrar, AB ile tam üyelik müzakereleri sürecinin öngörülebilirlik üzerindeki etkisi ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sayesinde 1995-2000 döneminde ortalama 853 milyon dolar olan DYY girişleri 2005 yılında 9.8, 2006 yılında 20.1 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. 20.1 milyar dolarlık DYY girişinin, 17.2 milyar dolarını net doğrudan yabancı sermaye girişleri, 2.9 milyar dolarlık kısmı ise yurtdışında yerleşik kişilerin gayrimenkul alımları oluşturmuştur. En büyük beş DYY girişi kalemi 17.2 milyar doların 13.2 milyar dolarlık kısmını açıklamaktadır. Birleşmiş Milletler ve satın almalar ise 15.4 milyar dolarla DYY girişlerinin çok önemli bir kısmını oluşturmuştur.

⁴⁹ <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/yayindetay.php?yid=2387> (22.03.2007).

3.3 DÜNYADA DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DA ILIMI

19. yüzyılın ba larında do rudan yabancı sermaye yatırımları, do al kaynaklara dayalı faaliyetlerde; madencilik, enerji kaynakları ve ticari tarım ürünlerinin oldu u sektörlerde yo unla maktaydı. Günümüzde bu sektörlerle yapılan yatırımları azalmakla beraber tarımsal ürün ve hammadde ile madencilik özellikle petrol çıkarımına dayalı alanlarda yatırımlar sürdürülmektedir.

Dünyada do rudan yabancı yatırımların tercih etti i sektörlerdeki de i im 1970’li yıllardan sonra farklıla maya ba lamı tır. Birincil sektör ve imalat sanayinde dü ü ler olurken hizmetler sektörü yatırımlar için daha cazip bir hale gelmi tir. Hizmet sektörüne gelen yabancı sermaye, özellikle finansal hizmetler; bankacılık ve sigortacılık, ticaretle ili kili hizmetler; to ptancılık pazarlama ve da ıtım; telekomünikasyon hizmetleri, is hizmetleri; danı manlık, reklamcılık, otelcilik, ula ım ve in aat ve bazı tüketici hizmetleri; perakendecilik, hazır -hızlı yiyecek yani fast-food alanlarda yo unla maktadır.⁵⁰

3.4 TÜRK YE’DE DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye’nin do rudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili geçmi inin yeni olmasına kar ın, Osmanlı mparatorlu u’nun tarihi incelendi inde aslında ülkenin yabancı sermaye yatırımları ile ili kisinin çok daha eskilere dayandı ı anla ılmaktadır. O yüzden Türkiye’deki do rudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel geli imi Osmanlı mparatorlu u döneminden ba latmak gerekmektedir.

3.4.1 Osmanlı Dönemi

19. yüzyılın ortalarında Osmanlı mparatorlu u’nun ekonomik olarak çökmeye ba laması ve iç kaynaklarının yetersizli i imparatorlu un dı kaynaklara yönelmesine neden olmu tur. Osmanlı’da dı kaynaklar, dı borçlar ve yabancı sermayeden olu maktadır.

⁵⁰ <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/yayindetay.php?yid=2387>.

Dı borçlar; Kırım Sava ı'nı finanse etmek amacıyla 1854 yılında batı ülkelerinden alınmaya ba lanmı tır. Borçlar, genellikle üretim yerine devletin cari harcamalarında kullanılmı tır. Daha sonraki yıllarda bu borçlar giderek artmı ve borçların faizini ödemek için bile yeni bir borçlanmaya gidilmi tir. 1881 yılında gelindi inde a rı ekilde büyüyen dı borçların ödenemeyecek hale gelmesi üzerine Muharrem Kararnamesi yayınlanarak Düyunu Umumiye kurulmu tur. Böylece tuz ve tütün tekelleri, pul, alkol, balık resimleri bazı illerin ipek ö ürlerinin gelirleri Düyunu Umumiye'ye bırakılmı tır. Ba langıçta 2 milyon 522 bin Osmanlı Lirası tutarındaki geliri kontrol eden Kurum, 1911-1912 yıllarında bütün devlet gelirlerinin yüzde 32,5'ini yani 8 milyon 258 bin lirayı kontrol eder duruma gelmi tir.⁵¹

Yabancı sermaye, büyük ölçüde bankacılık, sigortacılık ve hizmet kesimleriyle, demiryolları, elektrik ve su gibi altyapı alanlarında yo unla mı tır. Bu faaliyet alanlarının seçilmesinin en önemli nedeni, kısa dönemli karlarının yüksek olması ve bu dönemlerde yabancı sermayenin üretime yönelmek istememesinden kaynaklanmaktadır. Yabancı sermaye kayna mın sektörel da ılımına bakıldı nda borç verme ve para i lemlerinde Fransızlar, demiryollarında Almanlar ve ticaret kesiminde ngilizler irketleri faaliyet göstermektedir.

Tablo-10: Osmanlı mparatorlu unda Yabancı Sermaye Yatırımları (Bin Osmanlı Lirası)

Sektör/Alt Sektör	Yatırım Miktarı	Yatırımların Yıllık Net Getirisi	Yüzde
Demiryolları	53.310	1.040	1,95
Elektrik, Tramvay,Su	5.700	170	2,98
Liman ve Rıhtım	4.710	160	3,40
Sanayi (reji dahil)	6.500	560	8,62
Ticaret	2.660	-	0,00
Madenler	3.580	230	6,42
Banka ve Sigorta	8.200	890	10,85
Toplam	84.660	3.050	3,60
Devlet Borçları (dı)	149.480	13.000	8,70
Genel Toplam	234.140	16.050	6,85

Kaynak: Kepenek, Yakup- Yentürk, Nurhan; **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 13. Baskı, stanbul 2003

Dönemin yabancı yatırımların, yıllık net getirisinin sektörel da ılımı bakıldı nda, getiri oranı bankacılık ve sigortacılıkta yüzde 11'e yakındır ve bunu yüzde 8.7 ile devlet borçları izlemektedir. Madencilik dı nda üretime bir katkı sa lamayan

⁵¹ Karluk; a.g.e.,s.43.

yabancı sermaye Osmanlı Devleti'ne borç vermeyi, banka ve sigortacılık i lemleri yapmayı karlı yatırım alanları olarak görmü tür. Yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir bölümü, yüzde 63'ü demiryollarına yüzde 10 banka ve sigortacılık alanlarına yapılmı tür.

3.4.2 Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde gerçekle en do rudan yabancı sermaye yatırımlarının geli imini bu konudaki yasal düzenlemelere ba lı olarak üç alt döneme ayırmak mümkündür.

3.4.2.1 1923-1949 Yılları

Cumhuriyetin kurulu yıllarına kadar geçen son on yıl sürekli sava larla geçmi tir. Sava lar üretimi olumsuz etkilemi , çok sayıda insan gücünün kaybedilmesine neden olmu tur. Sava sonunda ülkede söz sahibi ve önemli miktarda sermaye sahibi olan gayri-müslim nüfusun ülkeyi terk etmesi ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemi tir. Ülkenin siyasal ba ımsızlı ının kazanılmasından sonra ekonomik anlamda da ba ımsızlı ı kazanabilmek için kamu hizmeti niteli i ta ıryan alanlarda (demiryolları, deniz ta ımacılı ı gibi) faaliyet gösteren yabancı irketlerin de erleri kar ılı ında millile tirilmesi yoluna gidilmi tir.

Bu dönemin siyasi kadrosu yabancı sermayeye kar ıt bir tutum içinde olmamı tür. Hatta; 1923 yılında zmir'de toplanan Türkiye ktisat Kongresi'nde açılı konu masını yapan Gazi Mustafa Kemal “ ktisat sahasında dü ünürken ve konu urken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geni tir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek artıyla yabancı sermayelerine lâzım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve ayanı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim eme imize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi de il!” demi tir.⁵²

⁵² Karluk; a.g.e., s.45.

Bu döneminin ktisat bakanı Mahmut Esat (Bozkurt)'ta kanunlara saygı gösteren yabancı sermayeye Türkiye'nin di er ülkelerden daha fazla ayrıcalık tanımaya hazır oldu unu belirtmi tir.

Tablo-11: 1923 yılında Yabancı Sermaye

Sektör	Firma Sayısı	Yatırımı Sermaye
Demiryolu	7	39,2
Bankacılık	23	10,2
Liman ve Belediye Hizmetleri	11	5
Ticaret	35	3,6
Maden	6	3
malat	12	2,4
Toplam	94	63,4

Kaynak: Timur, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası**, Do an Yayınevi, Ankara, s. 80.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeli irketlerin ülkeye çekilmeye çalı ılmasına ra men yapılan millile tirmeler ve kapitülasyonların kaldırılması nedeniyle sınırsız ayrıcalıkları artık kalmaması, ülkeye istenilen ölçüde yabancı sermayenin gelmemesine yol açmı tir.

1920-1930 yılları arasında zmir ktisat Kongresi'nin liberal anlayı ı çerçevesinde ülkeye belli ölçülerde yabancı yatırım girmi tir. Ancak Osmanlı döneminden farklı olarak yabancı yatırım giri leri ba ımsız de il, Türk vatandaşları ile ortaklık kurularak gerçekleştirilmi tir. Yabancı yatırımların, 1920-1930 yılları arasında kurulan 201 Türk Anonim irketinden 66'sında yer aldı ı saptanmı tir. Yabancı sermayeli ortaklıkların toplam sermaye içindeki payı ise yüzde 43 (31,5 milyon TL) dolayında olmu tur. Sektörel olarak da yabancı sermayeli ortaklıklar, sanayi, dokuma, gıda, çimento, elektrik ve havagazı kollarında yo unla mı tir.⁵³

1929 Bunalımından sonra ve di er geli melerin etkisiyle ekonomik anlayı olarak Devletçili in benimsenmesi üzerine 1930-1939 yılları arasında özel yabancı sermayeye kar ı oldukça kapalı bir politika izlenmi tir. Çünkü ülkede yeni kurulan sanayinin geli tirilmesi için korunması gerekiyordu. Bunu da dönemin ekonomik konularda etkili ki isi Celal Bayar öyle dile getirmi tir. "Bu memleketin çocukları olarak memlekette sanayi vücuda gelsin diye büyük bir külfete katlanırken, bunun

⁵³ Görgün, Tu rul; "Do rudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Geli imi Çerçevesinde Yatırımların Geli tirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları", <http://www.igeme.org.tr/tur/haber/uzmantez/tugrulgorgun.pdf>, (04.08.2007).

nimetlerini ecnebilere kaptıracak de iliz. Memleketin bir koloni gibi unun bunun tarafından de il kendi evimiz olarak imarı kalkınması Kemalist davanın temelidir.”⁵⁴

Sava yıllarından sonra ülkeye yabancı sermaye giri ini te vik etmek için birkaç yasal düzenleme gidilmi tir.

Bu düzenlemelerden bazıları:

- Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun’a dayanılarak çıkarılan, 22 Nisan 1947 tarihli ve “13 sayılı Karar”; yabancı sermayenin döviz olarak getirilmesi ve tarım, sanayi, ula tırma, turizm gibi alanlara yatırılması öngörülmektedir. Hükümet, yabancı yatırımı ülkenin kalkınmasına yararlı görür ve ihracatı artırıcı nitelikte bulursa karının uygun bulaca ı bir bölümünün yurtdı na aktarılmasına izin verebilecektir.
- 1950 yılında kabul edilen 5583 sayılı yasa; bu yasayla Türkiye’ye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verildi i gibi dı ardan borç almak isteyen Türk giri imcilerine de bu borçların faizinin transfer hakkı sa lanmı tir.
- 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı yasa; yabancı sermayeli irketlere, toplam kârlarının %10’unu transfer hakkı sa lamı tir.

Ancak; 18.01.1954 tarihinde kabul edilen 6224 sayılı Kanun çıkana kadar yabancı sermayeyi gerçek anlamda te vik eden bir kanun çıkarılmamı tir.

3.4.2.2 1954-1979 Yılları

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’nin hızlı kalkınması için yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmu , bunun için yabancı yatırımı te vik eden bir kaç tane düzenleme yapılmı tir. stenen sonuç elde edilemeyince 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Te vik Kanunu çıkarılmı tir. Bu kanuna göre; yabancı özel sermaye, yerli sermayeye açık tüm sektörlerle girebilecekti. Ek olarak yabancı yatırımların, yalnız para olarak de il, makine ve parçaları, lisans, patent ve marka hakkı gibi nesnel olmayan haklar biçiminde de gelebilece i kuralı benimseniyordu.⁵⁵

⁵⁴ Alpar; **a.g.e.**, s.132-133.

⁵⁵ Kepenek; **a.g.e.**, s.101.

Yabancı yatırımlarla ilgili çıkarılan bir ba ka yasa ise ülkede petrol bulunması ve çıkarılmasında yabancı yatırım ve teknolojiden yararlanılmasını hedefleyen 18 Mart 1954 ve 6326 sayılı “Petrol Yasası”dır. Bu yasaya dayalı olarak, 1954-1965 döneminde ülkeye 1.850 milyon TL tutarında yabancı yatırım girmi tir. Bu miktar Yabancı Sermaye Yasası ile, aynı dönemde gelen miktardan fazla olmasına ra men ülkenin yerli petrol üretimini önemli ölçüde artırmamı tır.⁵⁶

28.02.1962 yılında 7462 sayılı Kanun yürürlü e konmu tur. Bu Kanunla Ere li Demir Çelik Fabrikalarının kurulması için ülkeye yabancı sermaye ithali mümkün olmu tur. stisnai bir kanun olup bir tek kurulu için çıkarılmı tır.⁵⁷

Ayrıca; 22 Nisan 1947 tarihli 13 sayılı Karar’ın devamı niteli indeki 1962 tarihli 17 sayılı kararla birçok yabancı özel sermayeli ortaklık kurulmu tur. Bu dönemde gelen yabancı sermayenin özellikleri;

- Yatırımların %95 gibi bir bölümü sanayi kesimine yatırılmı tır. Bu miktarın, 1951-1965 döneminde %26’sı plastik-kauçuk, %25’i kimya, %13’ü elektrikli ev araçları ve %11’i de gıda içki alt sektörlerine da ılmı tır.
- Sanayiye yatırımı yapan yabancılar, genellikle kendisinin üç katı dolayında yerli sermaye ile ortaklık kurmu tur..
- Sanayiye yapılan özel sermaye yatırımları ça da teknolojik verilere göre etkin sayılan düzeyin çok altında olması nedeniyle yüksek maliyette çalı mı tır. Gümrük tarifeleri ile korunan sermayenin üretti i mallar ülke içinde satılmasına kar ın ülke ihracatına önemli katkıda bulunmamı tır.
- Yabancı yatırım, özel sektör yatırımlarına yön verici, onu belli alt sektörlerle sürükleyici bir i lev görmektedir.
- Üretimde yerli girdi yerine ithal girdi kullanılmı tır. Bu yüzden yerli üretim canlandırılmamı tır.
- Bu dönemde gelen yabancı yatırımların %40 civarındaki bölümü ABD ve daha sonra her biri %10 ile Batı Almanya, sviçre ve Hollanda tarafından yapılmı tır. Bu ülkelerin toplam gerçekte en yabancı yatırımları içindeki payı %85 civarında olmu tur.

⁵⁶ Kepenek; a.g.e., s.101.

⁵⁷ Karluk; a.g.e., s.48-49.

- Yabancı sermaye Osmanlı döneminde karlı buldukları finans ya da hizmet sektörlerinin yanı sıra dayanıklı tüketim malları üretimine yönelmişlerdir.

1960'lı yıllarda Türkiye planlı ekonomiye geçmiştir. Plan öncesi dönemde dış kaynak gereksinimi artmış ve dış ödeme güçlükleri yaşanmıştır. Bu sıkıntıları aşmak için ithal ikame politikası benimsenerek ithal edilen malların yurt içinde üretilmesine yoluna gidilmiştir. Ancak, 1980 yılına doğru dış kaynak gereksinimi artmış, yabancı sermaye yine beklenen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Planlı dönemde giren yabancı sermaye önceki yıllara göre artmasına rağmen ülke ekonomisine çokta bir katkısı olmamıştır. Çünkü I. Be Yıllık Kalkınma Planında özel yabancı sermaye girişi 115 milyon dolar, kar transferi 64 milyon dolar; II. Be Yıllık Kalkınma Planında özel yabancı sermaye girişi 183 milyon dolar, kar transferi 168 milyon dolar; III. Be Yıllık Kalkınma Planında ise özel yabancı sermaye girişi 362 milyon dolar, kar transferi 346 milyon dolardır. İlk üç plan döneminin sonuna doğru yabancı sermaye girişi ine yakın miktar bir dışarıya aktarılmıştır.⁵⁸

Planlı dönemde özel yabancı sermaye, genellikle sanayide yoğunlaşmıştır. İlk iki plan döneminde, yabancı özel sermayenin yüzde 83'ü, Üçüncü Plan Döneminde ise yüzde 86,5'i sanayiye girmiştir, ilk iki plan döneminde yabancı sermayenin yüzde 22,8'i ilaç, yüzde 19,8'i kauçuk, yüzde 17,5'i elektrik ve elektronik ve yüzde 11,5'i madeni eşya ve makine alt sektörlerine yatırılmıştır. Gıda sanayisinin payı yüzde 7,2, taşıt araçlarının ise yüzde 3,5'tir. Üçüncü Plan döneminin sonunda yabancı özel sermaye içinde taşıt araçlarının payı yüzde 27,9'a ulaşmıştır. Taşıt araçlarını sırasıyla (ilaç dahil) kimya (yüzde 18,90), elektrik makineleri ve elektronik (yüzde 12,8) ve kauçuk (yüzde 9,00) sektörleri izlemektedir.⁵⁹

17 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma" kararına göre gelen yabancı sermaye Tablo12'de verilmiştir.

⁵⁸ Kepenek; a.g.e., s.168-169.

⁵⁹ Kepenek; a.g.e., s. 169-170.

Tablo-12: Transfer Hakkı Olan Yabancı İirketlerin Sermaye Stokunun Sektörel Da ılımı (1.000 T.L.) 1973

Sektör	İirket Sayısı	Toplam Sermaye	Yabancı Ortak Payı (%)
Gıda ve Tütün	2	816	100
Kimya	4	5.893	85
Makina imalat	1	1.770	100
Elektronik	4	6.275	98
Sigorta ve Banka	16	20.687	93
Ulaştırma	3	1.048	100
Ticaret	3	3.020	100
Di erleri	3	1.232	80
Toplam	36	40.741	

Kaynak: Alpar; a.g.e., s. 139.

Tablo-13: Transfer Hakkı Olmayan Yabancı İirketlerin Sermaye Stokunun Sektörel Da ılımı (1.000 T.L.) 1973

Sektör	İirket Sayısı	Toplam Sermaye	Yabancı Ortak Payı (%)
Kimya	7	7.035	99
Elektronik	1	100	100
Maden	5	2.976	90
Sigorta	1	7.000	10
Ticaret	5	1.000	79
Di erleri	3	13.233	83

Kaynak: Alpar; a.g.e., s. 139

1973 sonu itibariyle 17 Sayılı Karara göre faaliyette bulunan 58 yabancı İirketin sermaye tutarı 72.1 milyon TL. ve bu sermaye içinde yabancı orta ın payı % 80'dir. Bu İirketlerin daha çok sigorta, banka ve ticaret gibi hizmet sektörleriyle, kimya ve elektronik sanayilerinde yo unla mı tır.

Petrol arama ve tasviyesi ile ilgili bulunan yabancı İirketlerin faaliyetleri, 1954 yılında kabul edilen Petrol Yasası ve 1973 yılında bu yasaya bazı de iklikler getiren Petrol Reformu Yasasına uygun olarak sürdürülmü tür. Türkiye'de petrol arama i lerinde faaliyet göstermek için ruhsat alan çe itli yabancı İirketlerin ruhsatları, daha sonraları, arama faaliyetlerine giri medikleri için iptal edilmi tir. Örne in 1970 yılında ruhsat alan yabancı İirket sayısı 25 iken bu sayı, 1972 yılında 14'e, 1973 yılında ise 12'ye inmi tir. 1973 yılı sonu itibariyle 12 yabancı İirket 3.7 milyon hektarlık alanda arama faaliyeti yapmak için 81 ruhsatnameye sahiptir. 1975 yılında Petrol yasasına göre

yabancı petrol şirketlerinin getirdikleri yabancı sermaye; arama 1.140.382, tasviye 724.656 ve dağıtım 211.322 TL olarak görülmektedir.⁶⁰

Yabancı Sermayeyi Tevlik Kanununa Göre Gelen Sermayeye İlişkin Tablo 14 incelendiğinde;

Tablo-14: İzin Verilen Yabancı Sermaye (000.000 \$)

Yıl	Yıllık	Birikimli	Yıl	Yıllık	Birikimli
1954 öncesi	2,8	2,8	1967	9	69,4
1954	2,2	5	1968	13,9	83,3
1955	1,2	6,2	1969	13,2	96,5
1956	3,4	9,6	1970	9	105,5
1957	1,3	10,9	1971	11,7	117,2
1958	1,1	12	1972	12,8	130
1959	3,4	15,4	1973	67,3	197,3
1960	1,9	17,3	1974	-7,7	189,6
1961	1,2	18,5	1975	15,1	204,7
1962	4,2	22,7	1976	8,9	213,6
1963	4,5	27,2	1977	9,2	222,8
1964	11,9	39,1	1978	11,7	234,5
1965	11,6	50,7	1979	-6,4	228,1
1966	9,7	60,4	1980	97	325,1

Kaynak: Karluk; a.g.e., s.116

Türkiye'ye gerek 1954 öncesi ve gerekse 1954 sonrası gelmesine izin verilen yabancı sermaye miktarı önemli bir düzeye ulaşmamı ve beklenen ölçüde olmamıdır. Planlı dönemden sonra ülkeye sermaye girişi daha önceki yıllara göre yükselmiştir. 1954 yılında 1980 yılına kadar 25 yıl içinde toplam 228 ve ortalama 8-10 milyon dolar yabancı yatırım çekmiştir. Ancak 24 Ocak 1980 Kararlarından sonra yabancı sermaye miktarı önemli ölçüde artmıştır. 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekati nedeniyle ülkeye konan ambargo ve 1979 yılındaki siyasal, ekonomik ve sosyal kargaşaya nedeniyle ülkeden sermaye çıkışına neden olmuştur.

Türkiye 1954 yılında 1980 yılına kadar 25 yıl içinde toplam 228 ve ortalama 8-10 milyon dolar yabancı yatırım çekmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye'ye gelen uluslararası yatırımcı sayısı yaklaşık 100 olmakla beraber bu yabancı yatırımcıların içinde gerçek anlamda uluslararası yatırımcı sayılabilecek şirketlerin sayısının 15-20 arasında olduğunu belirtmek mümkündür.

⁶⁰ Alpar; a.g.e., s. 140-141.

3.4.2.3 1980-2003 Yılları

24 Ocak 1980’de alınan kararlarla birlikte ülkede ithal ikame politikaları terk edilerek, dışı a açık büyüme modeli tercih edilmiştir. Dış a açık ekonomi modelinde Türkiye’nin ihracata dayalı, liberal bir piyasa sistemi ile ekonomik kalkınmasını sağlamayı amaçlanıyordu. Bu da iki şekilde olacaktır. İlk dışı ticaretin ve dövizin liberalizasyonu yoluyla önündeki engellerin kaldırılması; ikincisi ise, ülkeye yabancı sermaye ve teknoloji girişini sağlayacak düzenlemelerin yapılmasıdır.

24 Ocak Kararları ile yabancı sermayeye bakış açısı da büyük ölçüde değişmiştir. İlk olarak; 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi, 25.1.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Bakanlıkça Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur, daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı’na bağlanmıştır. 17.7.1991 tarih ve 436 sayılı Kararname ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır, son olarak da 1994 yılında Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetine devam etmektedir.

1980 yılından itibaren, çerçeve kararları 1986 ve 1992 yıllarında iki defa değiştirilmiştir. Zeynel döneminde de liberalleşme sürecine devam edilmiş ve önemli değişiklikler getiren son düzenleme 7.6.1995 tarihinde yürürlüğe konulan 95/ 6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile yapılmıştır.

13 sayılı Yabancı sermaye çerçeve kararnamesi ile; yabancı sermaye gelirleri ve özel dış kredilerin ana para ve faiz ödemeleri, yurtdışında yerleşik ve kuruluşların Türk parasının kıymetini koruma mevzuatı çerçevesinde bloke edilen paraları yabancı sermaye kapsamına dahil edilmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda varılan noktada, yabancı yatırımcılar tekel veya özel imtiyaz teşkil etmemek kaydıyla, Türk özel sektörüne açık her alanda, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunabilmektedirler.⁶¹

Yürürlükteki mevzuat çerçevesinde;

- Yabancı yatırımcılar, Türk yatırımcılar ile aynı hak ve sorumluluklara sahiptir.

61 DPT; “Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf> (27.03.2007).

- Yabancı ortak payına ait kısıtlama bulunmamaktadır.
- Yabancı sermaye olarak getirilen dövizler, Türk Lirasına çevrilmeden döviz tevdiat hesabında tutulabilmektedir.
- Kar payı, royalti, tasfiye payı, v.b. gibi kazançlar serbestçe ülke dışına transfer edilebilmektedir.
- Yabancı yatırımcı ihtiyaç duyduğu yabancı personeli istihdam edebilmektedir.
- Lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onay mecburiyeti kaldırılmış olup, tescil yaptırılması yeterli görülmektedir.
- Dış kredi anlaşmalarının onay zorunluluğu bulunmamaktadır.

Yabancı sermayeye ilişkin çıkarılan 1984 ve 1994 tarihli Yapı-İnşaat-Devret Yasası da kamu tarafından sağlanacak olan alt yapı (içme suyu, baraj, ulaşım, kanalizasyon vb.) ve enerji ile ilgili alanları, yabancı ve yerli özel sermayeye açmıştır.⁶²

TBMM, 13 Ağustos 1999'da Anayasa'da değişiklikler giderek, yabancı sermaye yatırımlarından doğan hukuksal yükümlülüklerin, ülke yargı organları yerine, iki tarafça belirlenen bir hakem kurulunda çözümlenebilecek hükümünü getirdi. Böylece yabancı sermaye girişinin hızlanması sağlanmak isteniyordu.⁶³

Haziran 2003 tarihli 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile Yabancı Sermaye Tevlik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Bu Kanunla; izin ve onay yükümlülüğü yerini bildirim bırakmıştır. Ayrıca 'yabancılık' unsuruyla ilgili yeni tanımlamalar getirilmiştir. Bu yasayla yurt dışındaki yerleşik Türk vatandaşlarının yatırımları da böylece yabancı sermaye yatırımlarına tanıya ayrıcalıklardan yararlanma hakkına kavmuştur. Yabancılık unsuru taşıyan yükümlülüklerin çözümlenmesinde 4686 sayılı Milletler Arası Tahkim Kanunu yetkili kılınmıştır. Ayrıca yatırım serbestisi ve milli muamele, yabancı yatırımcıların, mütekabiliyet esası gözetilmeden taşınmaz mal edinme ayrıcalığı, devlet ile olan yükümlülüklerin milli mahkemelerde değil tahkimde çözülmesi, doğrudan yabancı yatırımların kamu yararı gerektirmedikçe ve karlılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmayacağı ve devletle tirilemeyeceği, yabancı

⁶² Yavan; a.g.e.s.37.

⁶³ Türkyılmaz, Murat; "Türkiye'de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi Konusunda İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler", http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm.

yatırımcıların, kar, temettü, dı kredi vb.lerini yurt dı na serbestçe transferi, sayı ve i niteli i olmaksızın yabancı personel istihdamı ayrıcalı ı gibi ana ba lıklarla yeni ve köklü düzenlemeler getirilmi tir. ⁶⁴

Ayrıca; Türkiye, 57 ülke ile Yatırımların Kar ılıklı Te viki ve Korunması Anla ması'nı imzalamı ve bunlardan 36 tanesi yürürlü e girmi bulunmaktadır. Yürürlü e giren anla maların yapıldı ı ülkeler; A.B.D., Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Banglade , Beyaz Rusya, Belçika-Lüksemburg, Bulgaristan, Çin, Danimarka, Endonezya, Estonya, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, ngiltere, spanya, srail, sveç, sviçre, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Macaristan, Makedonya, Moldova, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan ve Ukrayna'dır. ⁶⁵

1980'lerin ortasından itibaren alınan ilave tedbirlerle 1987'de ilk kez 200 milyon dolarlı bir rakama ula an yabancı sermaye giri i bir yıllık yatırım miktarı ve 1987'den itibaren 3 yıl ikiye katlanarak 1988'de 400, 1989'da 800 milyon dolarlı seviyelere ula ıp 1990'da ilk kez 1 milyar dolar e i i a ılıyor daha sonra da görece iniz gibi 1 milyar dolar seviyesinde ortalama kalınıyor. Bazı yıllar ula tı ı en yüksek seviye 1 milyar 200 milyon dolar. 1992 yılında en dü ük seviyelerde, 5 Nisan 1994 krizi ile izin verilen sermaye miktarı 2.063 milyon Dolar'dan 1.477 milyon Dolar'a gerçekte en sermaye ise 1.016 milyon Dolar'dan 839 milyon Dolar'a dü mü tür.

1997-1999 arasında dünyada ya anan Güneydo u Asya, Rusya ve Latin Amerika küresel krizleri yabancı sermayenin Türkiye'de yatırım izni alma kararlarını ertelemesine ya da yatırımdan tamamen vazgeçmesine neden olmu tur. 1996 yılında 3.836 milyon Dolar olan izin verilen yabancı sermaye miktarı ve gerçekte en sermaye miktarı giderek azalmı tır.2000 yılında ülke ekonomisinin yeniden büyümeye ba lamasıyla fiili giri ler artmı izin verilen sermaye miktarı ise 3 milyar Dolar'ın üzerine çıkmı tır. Kasım 2000- ubat 2001 yılı krizleriyle izin verilen yabancı sermaye miktarı 2.725 milyon Dolar'a dü mü ; ancak, fiilen giren sermaye miktarı 3.288 milyon Dolar'a çıkmı tır. Bunun nedeni; 2001 yılından itibaren Yabancı Sermaye Genel Müdürlü ü'nün yabancı yatırımcının ırkete sa ladı ı kısa, orta ve uzun vadeli kredileri

⁶⁴ http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm.

⁶⁵ <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2000/a.doc>.

OECD'nin yabancı sermaye tanımına uygun olarak artık ülkeye gelen yabancı sermaye sayması yoluyla olmu tur. ⁶⁶

Tablo-15: 1980-2003 Yıllara Göre Sermaye Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)

Yıllar	izin Verilen Yabancı Sermaye	Fiili Giri	Firma Sayısı (Birikimli)	Gerçekle me Oranı
1980	97,00	35	78	36
1981	337,51	141	109	42
1982	167,00	103	147	62
1983	102,74	87	166	85
1984	271,36	162	235	60
1985	234,49	158	408	67
1986	364,00	170	619	47
1987	655,24	239	836	36
1988	820,52	488	1.172	59
1989	1.511,94	855	1.525	57
1990	1.861,16	1.005	1.856	54
1991	1.967,26	1.041	2.123	53
1992	1.819,96	1.242	2.330	68
1993	2.063,39	1.016	2.554	49
1994	1.477,61	830	2.830	56
1995	2.938,32	1.127	3.161	38
1996	3.836,97	964	3.582	25
1997	1.678,21	1.032	4.068	61
1998	1.646,44	976	4.533	59
1999	1.699,57	817	4.950	48
2000	3.477,42	1.719	5.328	49
2001	2.725,28	3.288	5.841	121
2002	2.242,92	590	6.280	26
2003*	1.207,99	150**	6.511	12
Toplam	35.204,30	18.235		52

Kaynak Hazine Müste arlı 1

* Haziran Ayı itibariyle

**Ocak Mayıs itibariyle

1980-2003 yılları arasında 35.204 milyon Dolar yabancı sermaye yatırımına izin verilmi ve bu yatırımın yüzde 52'si (18.235 milyon Dolar) gerçekle tirilmi 6.511 firma kurulmu tur. Oysa 1980 yılına kadar ülkeye giren yabancı sermaye miktarı 228 milyon dolarken kurulan firma sayısı ise 100 altındaydı. 1980 yılında 97 milyon Dolar olan izin verilen yabancı sermaye miktarı; 1990 yılında 1.861 milyon Dolara, 2000 yılında ise 3.477 milyon Dolar'a çıkmı tur.

⁶⁶ <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/yayindetay.php?yid=2387>.

3.5 TÜRK YE'DE DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKELERE GÖRE DA ILIMI

Yabancı sermaye herhangi bir ülkeye yönelirken politik ve ekonomik faktörlere bakarak hareket etmektedir. Piyasa hacmi, i gücü maliyeti, ticaret engelleri, büyüme oranı, bütçe açığı, döviz kuru, vergi, özele tirme uygulamaları gibi de i kenler bir ülkenin do rudan yabancı yatırım çekmesinde etkili olmaktadır.

zin verilen yabancı sermayenin ülkelere göre da ılımı incelendi inde 1980-2003 yılları arasında; Fransa ve Hollanda ilk sırayı alırken A.B.D ve Almanya ikinci sırayı almakta talya ise son sırada yer almaktaydı. Son iki yıllık veriler Tablo 16'da halinde a a ıda verilmiştir. Tablolar incelendi inde Fransa ve Almanya ilk sıraları de i imli olarak alırken Belçika ve Yunanistan ülkemizde yatırım yapma konusunda daha istekli görülmektedirler.

Tablo-16: Uluslararası Do rudan Yatırım Giri lerinin Ükelere Göre Da ılımı 2005-2006 (Milyon Dolar)

2005			2006		
Ülke	Sermaye	(%)	Ülke	Sermaye	(%)
Fransa	2.107	24,8	Hollanda	5.171	29,0
Birle ik Arap Emirlikleri	1.625	19,2	Belçika	3.456	19,4
Rusya	1.605	18,9	Yunanistan	2.787	15,6
Belçika	1.088	12,8	Birle ik Arap Emirlikleri	1.548	8,7
talya	692	8,2	Avusturya	1.108	6,2
Almanya	391	4,6	ngiltere	883	5,0
Hollanda	381	4,5	A.B.D	693	3,9
ngiltere	165	1,9	Fransa	444	2,5
A.B.D	88	1,0	Almanya	366	2,1
spanya	66	0,8	Lüksemburg	246	1,4
Di er	272	3,2	Di er	1.115	6,2
Toplam	8.480	100	Toplam	17.817	100

Kaynak: Hazine Müste arlığı

2007 yılı Eylül ayı sonu itibariyle 14.601 adet uluslararası sermayeli irket ve ube kurulmuş olup, 3.155 adet yerli sermayeli irkete de uluslararası sermaye i tiraki gerçekleşmiştir. Toplamda 17.756 adet uluslararası sermayeli irket ülkemizde faaliyette bulunmaktadır.

3.6 TÜRK YE'DE DO RUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖRLERE GÖRE DA ILIMI

Yabancı sermaye herhangi bir ülkedeki hangi sektöre yönelece ini, sektördeki güvenlik, i gücü güvenli i, i gücü maliyetleri, sektörün potansiyeli, kalifiye i gücü, faiz oranları, te vikler verimlilik ve karlılık gibi iki unsuru temel olmak üzere; siyasi istikrar, ülkenin dünya ekonomisine entegrasyon düzeyi, bürokratik engeller, vergilendirme ve hammaddelere ula ım gibi etmenleri dikkate almaktadır. Dünyada önceleri turizm, elektronik, otomobil, hazır giyim ve yiyecek sektörüne yatırım yapan yabancı firmalar son yıllarda telefon, bilgisayar teknolojisi, elektronik, i lenmi malzeme eczacılık petrol, finans ve telekomünikasyon gibi alanlarda yatırım kararları almaya ba lamı lardır.

Hazine Müste arlı ı Yabancı Sermaye Genel Müdürlü ü'nün 2006 Yılı Raporu'na göre; Türkiye'deki uluslararası do rudan yatırımların sektörel tercihleri dünyadaki geli melere paralellik göstermektedir. 2005-2006 yıllarında en çok yatırım çeken sektörler finans ve telekomünikasyon sektörleri olmu tur. 2005 yılında 7.2 milyon dolar olan finans ve telekomünikasyon sektörlerindeki toplam uluslararası do rudan yatırım giri i, 2006 yılında 13.6 milyon dolara çıkmı tur. 2006 yılında ayrıca hizmetler sektöründe toptan ve perakende ticaret, imalat sanayinde ise kimya sektörü ile gıda ve içecek sektöründe kayda de er artı lar gerçekleş mi tir. Merkez Bankası verileri de bunu do rulamaktadır.

Tablo-17: Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (000.000 \$)

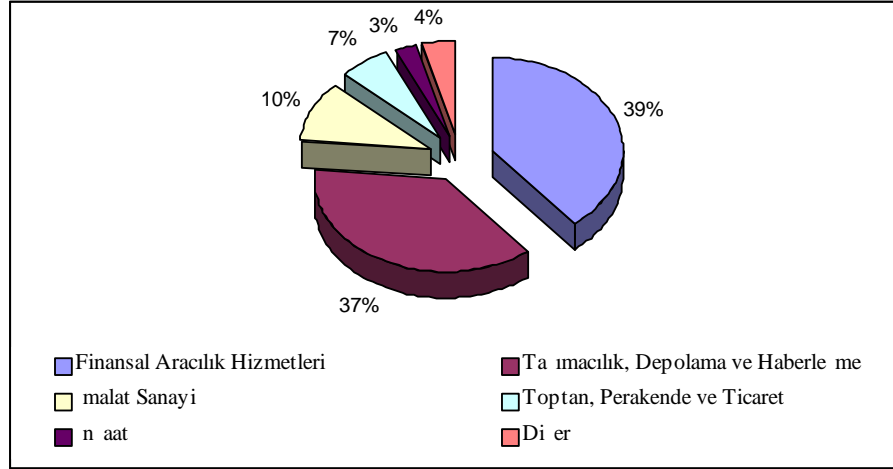
Yıl	izin Verilen Yabancı Sermaye	imalat Sanayi	Tarım	Madencilik	Hizmetler
1980	97,00	91,51	0,00	0,00	8,49
1981	337,51	73,05	0,25	0,29	26,41
1982	167,00	59,01	0,63	1,18	39,18
1983	102,74	86,56	0,03	0,02	13,39
1984	271,36	68,51	2,19	0,09	29,21
1985	234,49	60,94	2,72	1,82	34,53
1986	364,00	53,15	4,63	0,24	41,98
1987	655,24	44,86	1,98	0,19	52,97
1988	820,52	59,80	3,33	0,68	36,18
1989	1.511,94	62,84	0,62	0,78	35,75
1990	1.861,16	65,23	3,52	2,53	28,72
1991	1.967,26	55,69	1,14	2,02	41,15
1992	1.819,96	70,02	1,85	1,04	27,10
1993	2.063,39	76,02	1,02	0,55	22,41
1994	1.477,61	74,94	1,91	0,42	22,73
1995	2.938,32	67,95	1,08	2,06	28,91
1996	3.836,97	16,70	1,67	0,22	81,41
1997	1.678,21	51,95	0,73	1,59	45,73
1998	1.646,44	61,85	0,35	0,83	37,03
1999	1.699,57	66,09	1,01	0,40	32,56
2000	3.477,42	31,79	1,72	0,14	66,35
2001	2.725,28	45,67	4,94	1,07	48,33
2002	2.242,92	39,77	1,46	0,77	58,00
2003*	1.207,99	58,83	0,64	10,28	30,25
Toplam	35.204,30	52,96	1,75	1,26	44,04

Kaynak Hazine Müsteşarlığı

* Haziran Ayı itibarıyla

1980 yılında izin verilen sermaye miktarı içinde en yüksek pay %91 ile imalat sanayiindedir. Hizmetler sektörünün ise payı %8,5'tir. İlerleyen yıllarda sanayiinin payı giderek azalmı hizmetlerin payı yükselmiştir. 1990 yılında imalat sanayiinin payı %65, hizmetlerin %28; 2003 yılında ise imalat sanayii %58, hizmetler sektörünse %30 olmuştur.

Grafik-2: Sektörlere Göre Yabancı Yatırımlar (2006)

Kaynak:TCMB

Tablo-18: Uluslararası Do rudan Yabancı Yatırım Giri lerinin Sektörlere Göre Da ılımı

Sektörler	2006 Ocak-Eylül		2007 Ocak-Eylül	
	Sermaye	%	Sermaye	%
Finansal Aracılık	3.423	30,17	7.870	60,91
Taımacılığ, Depolama ve Haberleşme	4.877	42,99	504	3,90
İmalat Sanayii	1.214	10,70	2.810	21,75
Toplan ve Perakende Ticaret	1.139	10,04	111	0,86
Madencilik ve Taımacılığı	161	1,42	246	1,90
Elektrik, Gaz ve Su Kaynakları	76	0,67	318	2,46
Di er Toplumsal, Sosyal ve Ki sel Hizmet Faa.	111	0,98	537	4,16
Gayrimenkul Kiralama ve Faaliyetleri	264	2,33	29	0,22
Di er	58	0,51	481	3,72
Di er	22	0,19	15	0,12
Toplam	11.345	100,00	12.921	100,00

Kaynak: Hazine Müste arlı 2006-2007 Ocak-Eylül geçici verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 18’de 2006-2007 yılları Ocak-Eylül döneminde sektörlere göre do rudan yabancı yatırımların sermaye giri leri verilmiştir. Buna göre; 2007 yılı Ocak-Eylül döneminde 12.921 milyon ABD Doları olan uluslararası do rudan yatırım giri leri 7.870 milyon dolar ve yüzde 60,9’u mali aracı kuruluşlardan kaynaklanmaktadır. Bu rakam bir önceki yılın aynı döneminde 11.345 milyon dolar ve yüzde 30 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu iki yılın aynı dönemleri karşılaştırıldığında, 4.447 milyon dolarlık bir artışla mali sektör birinci sırayı alırken imalat sanayi ikinci, elektrik gaz ve su kaynakları üçüncü sırada yer almaktadırlar. 2005 yılından sonra yabancı yatırımcıların mali sektör ile imalat sanayinde yaptıkları yatırımlarda sürekli bir artış görülmesine karşın haberleşme sektörüne olan ilgi giderek azalmaktadır. Haberleşme

sektöründe, 2004 yılında başlayan artı trendi 2006 yılında 6.700 milyon dolarla en yüksek seviyeye çıkmıştır; ancak 2007 Eylül ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 103'lük bir azalma olmuştur.

Türkiye'de uluslararası sermayeli şirketlerin yöneldiği sektörlerdeki şirket sayıları Tablo 19'da verilmiştir. 2006 yılında 2.476 ve 2007 yılında 2.801'e çıkmıştır.

Tablo-19: Uluslararası Sermayeli Şirketler Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı (Şirket Sayıları)

Sektörler	Ocak-Eylül		1954-2007/Eylül Genel Toplam
	2006	2007	
Tarım, Avcılık,Ormanlık ve Balıkçılık	38	42	269
Madencilik ve Taş ocakçılığı	30	60	293
İmalat Sanayii	335	338	3.366
<i>Gıda Ürünleri ve içecek malatı</i>	31	28	334
<i>Tekstil Ürünleri malatı</i>	36	38	434
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin malatı</i>	36	43	378
<i>B.Y.S. Makine ve Teçhizat malatı</i>	36	36	261
<i>Motorlu Kara Taşıtı, Römork,Yarı-Römork m..</i>	12	15	210
<i>Diğer malat</i>	184	228	1.749
Elektrik, Gaz ve Su	34	49	198
İnşaat	318	380	1.533
Toptan ve Perakende Ticaret,	627	628	5.569
Oteller ve Lokantalar	169	153	1.305
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	223	245	1.522
Gayrimenkul Kiralama ve Faaliyetleri	223	245	1.522
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	174	174	1.077
Toplam	2.476	2.801	17.756

Kaynak: Hazine Müsteferliği

Tabloya göre; 1954-2007/Eylül tarihleri arasında Türkiye'de toplam 17.756 adet uluslararası sermayeli şirketin, başta toptan ve perakende ticaret olmak üzere, imalat sanayi, gayrimenkul kiralama ile ilgili faaliyetleri sektörlerinde faaliyette buldukları görülmektedir. İmalat sanayinde faaliyette bulunan uluslararası sermayeli şirketlerde tekstil ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken, bunu kimyasal madde ve ürünleri imalatı ile gıda ürünleri içecek imalatı izlemektedir. Elektrik, gaz ve su en az şirket sayısına sahip sektör olarak dikkat çekmektedir. Türkiye'ye gelen uluslararası doğrudan yatırımlardan teknik belgeli yabancı yatırımların ağırlıklı olarak imalat sanayi, teknik almaksızın gelen yabancı yatırımların ise finansal aracılık sektörünü tercih ettikleri gözlenmektedir.

SONUÇ

Geli mi ülkeler rekabet güçlerini artırmada gerekli olan daha ucuz i gücü, daha ucuz hammadde, daha uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme sistemini ve artlarını elde edebilmek için sermaye ve teknoloji transferi yoluna gitmektedirler.

Geli mekte olan ülkelerin en önemli sorunu yeterli tasarruf birikimi olmamasından kaynaklanan sermaye yetersizli idir. Bunun yanına teknolojik yetersizlikte eklenince ekonomi yeteri kadar üretim yapamamakta, milli geliri artırlanamamakta ve yeni i sahaları açılmadı ndan istihdam istenen düzeye çıkarılamamaktadır. Ya anan sıkıntılar nedeniyle geli mekte olan ülkeler kalkınmalarını sa lamak; üretimi artırmak, i sizli e çözüm getirmek, döviz rezervlerini geni letmek, ülke içinde rekabet ortamı olu turmak, ülkeye yeni üretim teknik ve yöntemleri getirmek için, çe itli idari ve yasal düzenlemelere giderek; yabancı sermayeyi ülkeye çekmeye çalı maktadırlar.

Do rudan yabancı sermaye yatırımı/do rudan yabancı yatırım geli mekte olan ülkeye iki ekilde girmektedir. Birincisinde, yurt içindeki sermaye birikimine maddi olarak katkıda bulunarak, yurt içinde yeni fabrikalar ya da i letmeler kurmaktadır. Bu ekilde gelen do rudan yabancı yatırım hem teknoloji transferinde bulunmakta hem de istihdam artı na katkı sa layarak yurt içi hasılanın artmasına yol açmaktadır. kincisinde ise, birle me ve satın almalarla yurt içine gelen sermayedir. Bu yolla giren sermaye yurt içindeki teknolojik kapasitede, istihdam artı nda ve dolayısıyla milli hasılada bir artı ortaya çıkartmamakta, yurt içinde hali hazırda olan sermayenin el de i tirmesi ya da payla ılması eklinde olmaktadır.

Yatırım istihdam arasında ili ki pozitif yönlüdür. Bu ili kiye göre istihdamı arttırmanın yolu yeni yatırımları arttırmaktır. Yapılan birçok ampirik çalı ma, do rudan yabancı yatırımların gitti i ülkelerde istihdama katkıda bulduklarını ortaya koymaktadır. Ancak; bu ülkelerdeki istihdam artı ları DYY artı na göre daha az olmaktadır. DYY'i ülkesine çekmeye çalı an geli mekte olan ülkeler için bu durum sıkıntı verici olmakta ço u kez de ele tirilmektedir. Özelle tirme, birle me ve satın

almalar sonucunda istihdam kayıpları ya anması da buna eklenince ele tiriler daha da sert olabilmektedir.

Türkiye’de 2006 yılında yapılan 154 birle me ve satın alma i leminin ve özelle tirilen kurum/kurulu ların yabancı yatırımcılar tarafından alınmı olması ülkede yeni yatırımların yeterince yapılmadı mın göstergesidir.

T.C. Hazine Müste arlı ı tarafından do rudan yabancı sermaye giri lerine ili kin yayınlanan istatistikler incelendi inde, 2000-2007 yılları arasında 55.4 milyar dolar do rudan yabancı sermaye yatırımının ülkemize geldi i; ancak, aynı dönemde 30.8 milyar dolarlık yatırım te vik belgesi alındı ı geri kalan kısmının birle me ve satın alma i lemlerine gitti i anla ılmaktadır. Bu belgelerinde yakla ık yüzde 41’i yabancı ortaklar tarafından kar ılanmı tır. Yatırım te vik belgesi olan projelerin bazılarının üretim ve istihdam yaratacak hale gelmesi için uzunca bir zaman beklenmesi, bazı yatırımlardan da ekonomik hayattaki de i imlere ba lı olarak vazgeçilmesi istenen üretim ve istihdam artı mın gerçekleşmesi engellenmektedir.

Osmanlı döneminde ba layıp, 1954 yılında çıkarılan Yabancı Sermayeyi Te vik Kanunuyla devam edip, Planlı dönem ve 1980 sonrası hız kazanan yabancı sermaye giri leri; 2000 yılından sonra ülke ekonomisi açısından çok önemli boyutlara gelmi tir. 2005 yılında, DYY miktarı 9,8 milyar dolara, 2006 yılında da 20,2 milyar dolara çıkmı tır. Ülkeye yabancı sermaye giri inin ba ladı ı yıllarda yabancı yatırımcılar genellikle imalat sanayine yatırım yapmakta iken daha sonraki yıllarda imalat sanayindeki paylarını azaltarak özellikle bankacılık, sigortacılık, reklamcılık ve turizm gibi alanların yer aldı ı hizmetler sektörüne yönelmi ledir. Bu da ülkeye giren yabancı sermayenin üretime katkı yapmaktan giderek uzakla tı mını, hizmetler sektöründe de teknoloji yo un sermaye kullanmaları nedeniyle istihdam yaratmadıklarını göstermektedir. Özellikle; ülke kalkınmasına katkı sa lamak için yabancı sermaye çekme politikalarının benimsendi i, 1980 sonrası dönemde; i sizli in giderek kronikle mesi ve 1990’lı yıllardan sonra ya anan ekonomik krizler nedeniyle yabancı sermayenin ülke ekonomisine ve istihdamına beklendi i kadar katkısı olmadı mını göstermi tir.

Türkiye’nin pazar hacmi, nüfusu, Orta Do u ve Orta Asya ülkeleri ile olan co rafi ve kültürel ba ları, 1996 yılında Gümrük Birli ine giri i ve iç pazar potansiyeli

yabancı sermaye konusunda Türkiye'yi cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu yüzden yabancı sermayenin ülke ekonomisine zarar vermeden katma değer ve istihdam yaratacak şekilde gelmesi Türkiye açısından daha faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıklan, Sezgin; “Ücretler ve Büyüme ile Do rudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi” <http://sbe.dpu.edu.tr/16/271-282.pdf>.
- Akkaya, Yüksel; “Ekonomide Büyüme ve İstihdam”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=78.
- Alpar, Cem; **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, A T A Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1978.
- Aren, Sadun; **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Sava Yayınevi, 11. Baskı, Ankara 1998.
- Arıman, Abdurrahman; “Türkiye’ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin Alınması Gereklİ Politikalar”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkdahafaz.doc>.
- Ateş, Mehmet; “Do rudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerine Olası Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi 2006.
- Bağcıoğlu, Melih; “Do rudan Yabancı (la tırma) Portföy Yatırımlarının Sıcaklığı ve Dayanımlı Olması İçin Alınması Gereklİ Politikalar”, http://www.forumgazetesi.com/yazar_detay.asp?yazar_id=45&haber_id=6109.
- Caves, Richard; **The Industrial Economics of Foreign Direct Investment, Economica**, 38, 1971.
- Coşkun A.- Vural Y.; “Kurumsal Sorumluluk”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>.
- Coşkun A.- Börü D.; “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Dünyamızın Ortaya Çıkması ve Gelişimi”, <http://www.canaktan.org/yonetim/kurumsal-sosyalsorum/kurumsal-sosyal/ortaya-cikis.htm>.
- DPT; “Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf>.
- DPT; Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Özet Bilgiler, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2000/a.doc>.
- Dunning, John; **Explaining international Production**, Unwin Hyman, London 1988.
- Dunning, John; **Multinational Enterprises and the Global Economy**, Addison-Wesley, New York 1993.
- Dunning, John; **The eclectic (OLI) paradigm of international production: past, present, future**, 2001, International Journal of the Economics of Business, 8.
- Gedikkaya Türkan, Gürler Cihangül; “Birimleşmeler ve Edinimler”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/ma.html>.
- Görgün, Tuğrul; “Do rudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları”, <http://www.igeme.org.tr/tur/haber/uzmantez/tugrulgorgun.pdf>.
- Gövdere, Bekir; “Do rudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzde Geçerliliği”, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/yab_ser.doc.
- Göver, Z. Tuğrul; **Do rudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri**, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara 2003
- Henrik Braconier, Pehr-Johan Norbäck and Dieter Urban; Vertical FDI Revisited, <http://www.nber.org/papers/w0579>.
- ILO, “Çokuluslu Şirketler Ve Sosyal Politika ile İlgili İkeler Üçlü Bildirgesi”, <http://www.ilo.org/public/english/employment/multi/download/turkish.pdf>.
- İstanbul Ticaret Odası, **Serbest Bölge**, Ekonomi Yayınları Dizisi, 1983, No:14.
- Zatodayev, Serik; Geçmiş Ekonomilerinde Yabancı Sermaye ve Özelleştirme, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s.42, <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv>.
- Karagöz, Kadir; Do rudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği, <http://web.inonu.edu.tr/~eisemp8/bildiri-pdf/Karagoz.pdf>, (11.12.2007).
- Karluk, Rıdvan; **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, TO Yayınları, İstanbul 1983,

- Kazgan, Gülten; **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir rdeleme**, stanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, stanbul 2005.
- Kepek, Yakup- Yentürk, Nurhan; **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 13. Baskı, stanbul 2003
- Kindleberger, Charles; **American Busiess Abroad: Six Lectures on Direct Investment**, Yale University Press, London 1969.
- Knickerbocker, Fredrick; **Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise**, Harvard University, Boston 1973.
- Kutal, Gülten & Büyüksulu, Ali Rıza, **Endüstri li kileri Boyutunda Çok Uluslu irketler ve nsan Kayna ı Yönetimi Teori ve Uygulama**, Der Yayınları, 1996, stanbul.
- Loungani P.& Razin A.; “How Beneficial Is Foreign Direct Investment for Developing Countries”, www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/loungani.
- OECD, “Benchmark Definition oForeign Direct Investment”, <http://www.oecd.org/dataoecd/10/16/2090148.pdf>.
- OECD, “Çokuluslu letmeler Genel lkeleri”, <http://www.oecd.org/dataoecd/61/43/38111419.pdf>.
- Özbek, Taner; **Türkiye’de ve Dünyada Özelle tirme Uygulamalarının Kar ıla tırmalı Bir Analizi**, Yüksek Lisan Tezi, 2006.
- Öztürk, Nursel; “Özelle tirme Ders Notları”, http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm.
- Rıdvan, Karluk; “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc>.
- Seyido lu, Halil; **Uluslararası ktisat: Teori Politika ve Uygulama**, Kurti Matbaası, 13. Baskı, stanbul 1999.
- T.C. Ba bakanlık Hazine Müste arlı ı, YSGM; “Uluslar arası Do rudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu”, http://www.hazine.gov.tr/guncelduyuru/AB_20060805_UluslararasıDogrudanYatirim_Rapor.pdf.
- T.C. Ba bakanlık Hazine Müste arlı ı, YSGM; “Uluslar arası Do rudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu”, http://www.hazine.gov.tr/guncelduyuru/20070613_UDYatirim_Rapor.pdf.
- T.C. Merkez Bankası, “Para Politikası Raporu 2005-I”, www.tcmb.gov.tr, (23.06.2007).
- Timur, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası**, Do an Yayınevi, Ankara, s. 80.
- Tuncer, Bulut; **Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu**, AÜ SBF Yayınları, Ankara 1968.
- Türkyılmaz, Murat; “Türkiye’de Yabancı Sermayeye li kin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Geli imi Konuya li kin Siyasal ve Ekonomik Nedenler”, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm.
- UNCTAD; World Investment Report, United Nations Publications, New York 2005, <http://www.unctad.org/Templates/webflyer.asp?docid=6087&intItemID=3489&lang=1&mode=downloads>.
- UNTACD; World Investment Report, United Nations Publications, New York and Geneva 2007, <http://www.unctad.org/Templates/webflyer.asp?docid=9001&intItemID=4361&lang=1&mode=downloads>.
- Uygur, Ercan; Türkiye'nin Yürürlü e Koydu u stikrar Programlarının Ba arısında Yabancı Sermaye Giri lerinin Yeri Ve Önemi, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyurukoyd.doc.
- Vernon, Raymond; **The product cycle hypothesis in a new international environment**, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 1979.
- YASED, “2006 Uluslararası Do rudan Yatırımlar De erlendirme Raporu”, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/istatistikler/tudyi/yr/Pages/YASEDRaporlari.aspx>
- Yavan, Nuri; “Türkiye’de Do rudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçim”, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/yayindetay.php?yid=2387> (22.03.2007).

ÖZGEÇM

07.08.1977 tarihinde Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 2000 yılında Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümünden mezun oldu.

Türkiye Kurumu Genel Müdürlüğü'nün açtığı Stihdam ve Meslek Uzmanlığı Yardımcılığı Sınavını kazanarak; 27.12.2004 tarihinde Türkiye Kurumu'nda Stihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı olarak göreve başladı.

2005-2006 yılı bahar döneminde, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezinin (ATAUM) açtığı Avrupa Birliği Temel Eğitim Programına, 2006-2007 yılı bahar döneminde de Uzmanlık Programına katılarak, bu programlardan sertifika aldı.

Halen Kurumun İktisadi İşler Dairesi Başkanlığı'nda Stihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı olarak çalışmaya devam etmektedir.

